

NORGES LANDBRUKSHØGSKOLE
Agricultural University of Norway

DOCTOR SCIENTIARUM THESIS 1993:19

BY, BOSTED, LOKALSAMFUNN, BOLIG
Fire stedsrettete arbeider hvor planlegging møter sosiologi

Morten Haveraaen

Institutt for landskapsplanlegging
Norges landbrukshøgskole

Department of Planning and Landscape Architecture
Agricultural University of Norway

ISSN 0802-3220
ISBN 82-575-0198-0

BY, BOSTED, LOKALSAMFUNN, BOLIG
Fire stedsrettete arbeider hvor planlegging møter sosiologi

I

NOEN LINJER I BYENS SOSIOLOGI

s.1

II

BY OG LAND

Norske bostedspreferanser og kulturforskjeller

s.17

III

LOKALSAMFUNNSPLANLEGGING

Diskusjoner omkring Statens forsøk i nærmiljø og lokalsamfunn

s.55

IV

PRIVATE GLEDER - OFFENTLIGE BEKYMRINGER

Om eneboliger, bokultur, arealbruk og planlegging

s.163

INNHOLDSFORTEGNELSE

Forord	i
Innhold	iii
Innledning	ix

I. NOEN LINJER I BYENS SOSIOLOGI 1

Innledning

1. Kulturell tvedeling <i>"Gemeinschaft og Gesellschaft"</i>	3
2. Bysosiologiens klassikere <i>Park og Burgess: Byøkologi</i> <i>Simmel: Storbyene og den enkelte</i> <i>Wirth: Byer og den urbane livsstil</i>	5
3. Har byen sin egen sosiologi?	9
4. Kollektivt forbruk og materielle strukturer	11
5. Tilbake til byen? <i>"All that is solid ..."</i>	13

II. BY OG LAND Norske bostedspreferanser og kulturforskjeller 17

Innledning

1. Norske bostedspreferanser <i>Tidligere undersøkelser av bostedspreferanser</i> <i>Hvor vil du bo?</i> <i>Om ønsker og faktiske bostedsvalg</i>	20
--	----

*Tettstedsinndelinger og oppfatninger om bosted
Fornøyde beboere
Alderens betydning
Hva med de misfornøyde?*

2. Kulturelle forskjeller mellom by og land 32
*Innledning
Norsk Monitor: Verdikartet
Bostedsavhengige verdiforskjeller
Verdi- og holdningsforskjeller i storbyer og på landsbygda
Overraskende likehetstrekk?
Forskjeller i hverdagen
Urbanism and ruralism revisited; eller by- og bygdeliv med nye øyne?*

III. LOKALSAMFUNNSPLANLEGGING

Diskusjoner omkring Statens forsøk i nærmiljø og lokalsamfunn

55

1. Innledning 57
*Hensikt og motivering
Statens forsøk i nærmiljø og lokalsamfunn
Avgrensing
Kommentarer om metode
Gangen i arbeidet*
2. Begrunnelser for nærmiljøpolitikken 64
*Nærmiljømeldingen
Helhet og samordning
Nærmiljø; for hvem?
Nærmiljøpolitikk i noen andre land*
3. Ulike faglige perspektiver på nærmiljø og lokalsamfunn 71
*Politikk
Økonomi
Sosiologi
Hverdagsliv
Planlegging*
4. Begreper og definisjoner 80
5. Sentrale aktører i nærmiljøforsøkene 86

6.	Nærmiljøforsøkene og politisk system	89
6.1	Den lydhøre stat	90
6.2	Læring og belæring	91
6.3	Forsøk som politisk strategi (I) <i>Synlig politikk</i>	94
6.4	Forsøk som politisk strategi (II); forsøk og forståelse <i>Planleggingsmodeller</i> <i>Forsøk og forskning</i>	98
7.	Noen utilsiktede sider ved nærmiljøpolitikken	103
7.1	Lokalsamfunnsideologi	103
7.2	Det offentlige og det private	106
8.	Lokalsamfunn, lokale organisasjoner og lokale aktører	111
8.1	Tre former for lokalsamfunnsforståelse	111
8.2	Naboskap og fellesskapsformer <i>Tertiære relasjoner</i> <i>Forutsetninger for fellesskap</i> <i>Naboskap</i>	114
8.3	Lokale organisasjoner <i>Hvorfor lokale organisasjoner?</i> <i>Hvem ønsker lokal politikk?</i>	122
8.4	Lokale aktører og ildsjeler <i>Fra aktører til ildsjeler</i> <i>Meninger og moral</i>	127
9.	Lokalt utviklingsarbeid og utforming av samarbeidsinstitusjoner	131
9.1	Evalueringsrapportenes modell for lokalt utviklingsarbeid	132
9.2	Kollektive handlinger og individuelle motiver	134
9.3	Dugnad og nabohjelp	138
9.4	Lokale kollektive goder	140
9.5	Forutsetninger for gruppeorganisering	142
9.6	Tilrettelegging for produksjon av gruppegoder <i>Myndighetenes rolle</i> <i>Det er individuelle aktører som handler</i> <i>Offentlig tilrettelegging</i>	145
10.	Sluttord	158

IV. PRIVATE GLEDER - OFFENTLIGE BEKYMRINGER

	Om eneboliger, bokultur, arealbruk og planlegging	163
1.	Innledning	165
2.	NAMIT-prosjektet og dets uløste problemer	168
3.	Problemstilling, metode og teorier om bolig	169
	<i>Problemstilling</i>	
	<i>Metode</i>	
	<i>Om utvalget</i>	
	<i>Litt om boligområdene der intervjuene ble foretatt</i>	
	<i>Gjennomføringen av intervjuene</i>	
	<i>Teorier om bolig</i>	
	<i>Gangen i arbeidet</i>	
4.	Hvorfor enebolig?	185
5.	Enebolig og familieliv	189
6.	Selvstendighet og egenkontroll	191
7.	Forholdet til naboer	194
8.	Tomteforhold og arealbruk	198
8.1	Inne på tomta	200
	<i>Trekk ved inngangspartiet</i>	
	<i>Hva skjermes, mot hvem og hvordan?</i>	
	<i>Hvor går grenser og hvordan uttrykkes de?</i>	
	<i>Utesitteplassen som stueforlengelse</i>	
8.2	Form og funksjon	207
	<i>Stil og stilbrudd</i>	
	<i>Det praktiske og det som pynter</i>	
8.3	Fra masseprodukt til selvpresentasjon	211
	<i>Tilegnelsesprosesser</i>	
	<i>Likhetstrekk</i>	
	<i>Selvpresentasjon</i>	
	<i>Individualisering og samhandling</i>	
9.	Meninger om andre bosituasjoner	219
10.	"Usjenert uteliv i solrik, lun hage"	224

11. Noe å lære for boligplanleggere?	231
<i>Ivareta viktige eneboligverdier!</i>	
<i>Unngå forhold med negative assosiasjoner!</i>	
<i>Tilfør noen eksklusive kvaliteter!</i>	
<i>Planleggerroller</i>	
12. Sluttord	239
Litteratur	242
Vedlegg 1: Presentasjon av evalueringsrapportene med kommentarer	256
Vedlegg 2: Svarfordelinger på spørsmål om egenskaper ved rekkehus	263

Tabelloversikt:

Tabell 1: Ønsket og oppgitt bosted, (%)	22
Tabell 2: Ønsket bosted etter oppgitt bosted, (%)	22
Tabell 3: Andel som bor og ønsker å bo på samme sted ("fornøyde") etter alder og bosted, (%)	27
Tabell 4: "Misfornøyde" etter ønsket bosted, (%)	29
Tabell 5: "Misfornøyde" etter alder og ønsket bosted, (%)	31
Tabell 6: Andel i storbyer og spredtbygde strøk som liker å høre ulike musikktyper, (%)	46
Tabell 7: Preferanse for ulike egenskaper ved rekkehus, (%)	224

Figuroversikt:

Figur 1: Ønsker om å bo som nå, bo mer urbant og bo mindre urbant, etter bosted, (%)	23
Figur 2: "Fornøyde" etter alder og bosted, (%)	28
Figur 3: Norsk Monitor sitt verdikart for 1991	35
Figur 4: Tyngdepunktfordeling for ulike bostedstyper	38
Figur 5: Tyngdepunktfordelinger for aldersgruppene 15-24 år og 50 år+ på ulike bosteder	39
Figur 6: Mål-middel planlegging	99
Figur 7: Planlegging gjennom forsøk	99
Figur 8: Utgangspunkt for "flaskehalsplanlegging"	101
Figur 9: Nærmiljøforsøkernes modell for lokalt utviklingsarbeid (etter Farner 1988)	132
Figur 10: Typologi over goder	141
Figur 11: Undersøkellesområdet i Oslo kommune	176
Figur 12: Undersøkellesområdet i Ås kommune	177
Figur 13: Undersøkellesområdene i Eidsberg kommune	178

II

BY OG LAND *Norske bostedspreferanser og* *kulturforskjeller*

Innledning¹

Bostedspreferanser har de seneste tiårene vært et hett tema i vårt land. At temaet er opphetet kommer av at de færreste aksepterer økonomers argumenter om at folk uttrykker bostedspreferanser med bena, altså at folk skulle vise sine bostedspreferanser ved hvor de faktisk bosatte seg. For var det slik at det faktiske bosettingsmønsteret virkelig falt sammen med bostedspreferansene, så var det jo egentlig lite igjen å diskutere.

Men bak bosettingsdebatten ligger antakelsene om at folk har andre preferanser og vil bo andre steder enn der samfunnsutviklingen tvinger dem til. Det er, i følge dette, ytre politiske og økonomiske krefter som styrer folk til å bo mer sentralt og mer urbant enn de selv egentlig ønsker. Dette har igjen lagt grunnlaget for store kulturelle og politiske motsetninger i landet vårt, institusjonalisert under betegnelser som distriktpolitikk, landbrukspolitikk, målstrid og EF-motstand. Og under hele bostedsdiskusjonen ligger så forestillinger om at livet på landet er kvalitativt forskjellig fra (og oftest bedre enn) livet i byer.

Denne artikkelen er delt i to. I den første delen skal jeg presentere norske bostedspreferanser slik de framkommer i en spørreundersøkelse fra 1991. Resultatene derfra vil så bli sammenlignet med tidligere undersøkelser av hvor folk har villet bo. Dette viser at bostedspreferansene har endret seg i mer urban retning de siste tjuefem årene.

Koblet mot data om holdninger, verdier og forbruksvaner, kan denne spørreundersøkelsen også si oss noe om kulturforskjeller i det norske samfunn langs by-land dimensjonen. Bostedsavhengige kulturforskjeller er altså tema for artikkelens annen del.

Datamaterialet er hentet fra Markeds- og Mediapolitikkens store spørreundersøkelse "Norsk Monitor" (MMI-Norsk Monitor 1992a, 1992b). Monitor-undersøkelsen har hatt som formål å kartlegge verdier, holdninger og preferanser i den norske befolkning. Undersøkelsen har siden 1985 vært gjennomført hvert annet år, med et landsrepresentativt utvalg på omlag 3000 respondenter og med et intervjuomfang på nærmere 1500 spørsmål. Tilsammen gir hver undersøkelse et svært detaljert tverrsnittbilde av den kulturelle og verdimessige tilstand i samfunnet. Og undersøkelsene sett i sammenheng, med mange identiske spørsmål fra år til år, gir gode muligheter for å studere kulturelle endringsprosesser. Markeds- og Mediapolitikkens stod for opplegget og gjennomføringen av spørreundersøkelsen, for oppsettet av den store datamatriksen og for konstruksjonen av de såkalte verdikartene. Forfatteren har

---

¹Dette er en utvidet og omarbeidet utgave av en artikkel publisert i Plan & Arbeid, nr. 6, 1992.

utformet spørsmålene om bostedspreferanser og stått for analysene av datamaterialet.

I den første delen av artikkelen blir bostedspreferanser bare studert i sammenheng med ett fåtall andre variabler (faktisk bosted og alder). I den andre delen trekkes inn langt flere variabler for å belyse kulturelle og verdimeslige trekk ved befolkningen på ulike steder.

1. Norske bostedspreferanser

Tidligere undersøkelser av bostedspreferanser

Siden 1967 har det vært gjennomført fire landsomfattende "Boforholdsundersøkelser" på oppdrag fra Kommunaldepartementet og i regi av Statistisk Sentralbyrå. Boforholdsundersøkelsene tok særlig for seg forhold knyttet til husholdninger og boliger. Men i undersøkelsene fra 1967, 1973 og 1981 inngikk også noen spørsmål der folk skulle uttrykke ønsker om bosted. Dette er de eneste landsomfattende undersøkelsene av bostedspreferanser jeg kjenner til. Og siden resultatene derfra brukes som sammenligningsgrunnlag for mitt materiale, fortjener de en bredere omtale.

På spørsmålet "*Dersom De kunne velge fritt, hvor ville De helst bo?*", som ble stilt i Boforholdsundersøkelsen fra 1967, vakte svarene oppsikt ved å avdekke massive rurale bostedspreferanser i befolkningen og en tilsvarende misnøye med urbane bosteder (SSB 1968, Berge 1971). Disse "oppsiktsvekkende" funnene ble bekreftet også i de to neste Boforholdsundersøkelsene (Ås 1986). Undersøkelsene støttet virkelig de som mente nordmenn bodde langt mer bymessig enn de selv ønsket, og ble forhindret fra å bo der de ville, nemlig i landlige omgivelser. Boforholdsundersøkelsen fra 1967 ble et viktig innspill i sentraliserings- og distriktsdebatten.

På spørsmålet "*Dersom De kunne velge helt fritt, hvor ville De helst bo?*", var det fem svaralternativer å velge mellom:

I spredtbygd strøk

I tettbygd strøk med 200-2000 innbyggere

I tettbygd strøk med 2000-20000 innbyggere

I tettbygd strøk med 20000 - 100 000 innbyggere

I tettbygd strøk med over 100 000 innbyggere.

Et problem med spørsmålet over er at svaralternativene ikke refererer til bosteder respondenten kjenner. Når en f.eks. oppgir ønske om å bo i "*tettbygd*

strøk med 200-2000 innbyggere", hva er det da egentlig han (hun) refererer til; sitt eget boligområde, bygda eller kanskje hele kommunen? Og hvor nøyaktig kjenner respondenten befolkningstørrelsen i det området som han (hun) (uvilkårlig) sammenligner sitt bostedsønske med? Det som i utgangspunktet virker som en nøyaktig og objektiv fordeling av svarmuligheter, kan fordi respondentene selv ikke forholder seg til bosteder med slike objektive kriterier, gi ganske tilfeldige fordelinger av svarene.

Verre var det at de spurte ikke selv ble bedt om å oppgi sitt nåværende bosted. Utvalget ble derimot fordelt på de fem bostedstypene over, på bakgrunn av intervjuobjektens adresse, byråets offisielle tettstedsdefinisjon og folketallet på stedet.² Denne "objektive" inndelingen av hvor utvalget bodde ble så sammenlignet med hvor utvalget sa de ønsket å bo, og man fant store avvik. Faren er at mange feilbedømte sitt bosted og ble registret som personer med flyttepreferanser, mens de egentlig ønsket å bli boende. Selv om hovedtendensen i bostedspreferansene nok ikke ble borte, må fordelingene på de enkelte svaralternativene tolkes med stor forsiktighet. I alle fall er det uheldig å blande slike "subjektive" og "objektive" stedsinndelinger.

Disse svakhetene ble rettet på i Boforholdsundersøkelsene fra 1973 og 1981. Der ble alle spørsmål om bostedspreferanser utformet slik at respondentene direkte sammenlignet med sitt nåværende bosted. Men derimot ble utvalget ikke lenger bedt om å uttrykke preferanser for bestemte bosteder, bare om graden av tilfredshet med nåværende bosted langs dimensjonene bostedstørrelse, tettbygdhet og sentralitet. En direkte sammenligning av preferanseutviklingen fra 1967 til 1981 er derfor vanskelig å gjennomføre.

Siden vi her nettopp er opptatt av ulike bostedstyper, er det spørsmålsstillingen fra 1967-undersøkelsen som er av størst interesse. Den gir dessuten det lengste tidsspennet i et sammenlignende perspektiv. Men de svakhetene som har blitt påpekt ved Boforholdsundersøkelsene, må tas på alvor når det skal sammenlignes med resultatene fra Monitor-undersøkelsen.

Hvor vil du bo?

I Monitor-undersøkelsen fra 1991 inngikk to spørsmål omkring nordmenns bostedspreferanser. På spørsmålene "*Hva ville du foretrekke hvis du kunne velge bosted helt fritt?*" og "*Hvilket av de beskrevne bostedene ligner mest på det du har i dag?*", fordelte svarene seg som vist i tabell 1:

---

²Et sted blir av Statistisk sentralbyrå (etter Myklebost 1960) definert som et tettsted når antall innbyggere overstiger 200, og avstandene mellom husene er mindre enn 50 meter.

Tabell 1: Ønsket og oppgitt bosted, (N=2859 og N=2887), (%)

	Ønsket bosted	Opggitt bosted
Spredtbygd strøk	17,5	17,0
Tettsted i landkommune	30,9	33,6
Småby	24,9	17,7
Forstad til storby	19,2	19,5
Storby	7,6	12,3
Sum	100,1	100,1

Som vi ser, er småbyalternativet valgt av mange flere enn de som oppgir at de bor i småby. Derimot er det langt færre som foretrekker storbyen enn de som faktisk bor der. For de andre alternativene er forskjellene relativt små.

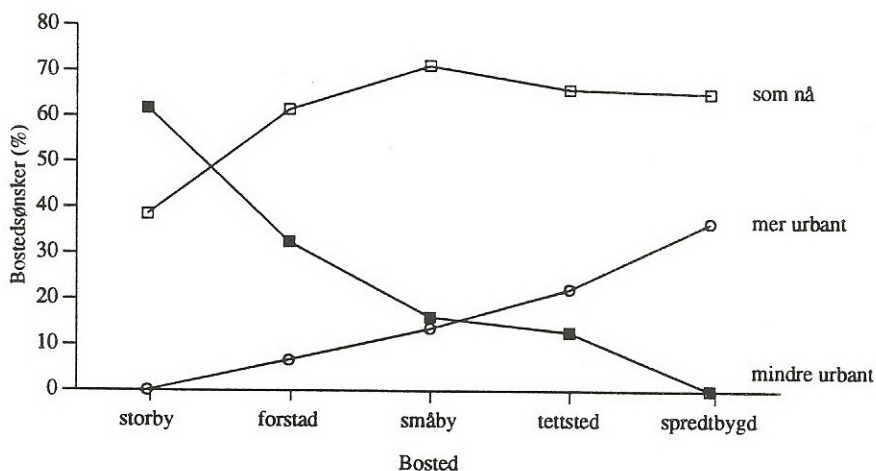
Fra tidligere undersøkelser er det kjent at bostedspreferanser har sterk sammenheng med nåværende bosted (Berge 1971, Ås 1986). Ved å måle variablene "ønsket bosted" og "oppgitt bosted" mot hverandre, får vi et bilde av hvor mange som er fornøyde med nåværende bosted, og hvor "ideal-bostedet" ligger for de som ønsker å bo et annet sted enn de nå gjør.³

Tabell 2: Ønsket bosted etter oppgitt bosted (%)

Ønsket bosted	Opggitt bosted					
	Spredtb.	Tettsted	Småby	Forstad	Storby	Alle
Spredtb.	64,6	12,6	3,8	3,4	7,6	17,5
Tettsted	21,4	65,5	12,1	10,6	10,7	30,9
Småby	8,6	13,7	70,8	18,3	22,0	24,8
Forstad	4,3	6,7	9,0	61,2	21,2	19,2
Storby	1,0	1,6	4,4	6,6	38,4	7,6
N	486	944	503	559	354	2846

³Å være fornøyd med sitt bosted betyr her ikke noe annet enn at informantene har valgt samme svaralternativ på spørsmålene om ønsket og faktisk bosted. Hva som egentlig ligger til grunn for det å være tilfreds med sitt bosted, er en uhyre sammensatt problemstilling som her ikke blir berørt.

Den utheverte diagonalen angir hvor stor andel som fortsatt ønsker å bo på nåværende bosted (andelen "formøyde"). 62,1% av hele utvalget ønsker å bo der de faktisk bor. Størst er tilfredsheten i småbyer (70,8%) og minst i storbyer (38,4%). Dette illustreres i figur 1, der også ønskene om å bo mer eller mindre urbant, naturlig nok, viser seg å variere med bosted.

Figur 1: Ønsker om å bo som nå, bo mer urbant og bo mindre urbant, etter bosted, (%).

Om ønsker og faktiske bostedsvalg

Preferanser er et annet ord for hva man ønsker seg og foretrekker. Men hvor interessant er det så å få vite hvor folk ønsker å bo når de får velge helt fritt? En slik situasjon er jo svært langt fra den virkelige situasjon folk befinner seg i. For reelle bostedsvalg er nettopp ikke preget av en individuell og ubegrenset frihet, men blir i stor grad styrt av forhold på arbeids- og boligmarkedet, av den enkeltes inntektsnivå, av familiesituasjon osv. (Louviere og Timmermans 1990). De "frie" preferanser som folk her har uttrykt, sier altså ikke så mye om hvilke faktiske bostedsvalg de vil gjøre.

Det kan dessuten innvendes at bostedstype bare utgjør en liten del av hva den enkelte etterspør når han (hun) velger sted å bo. Andre forhold, som tetthet i nabolaget, avstand til arbeid, service og funksjoner, egenskaper ved boligen, hagen og nabolaget osv., må også tas med for å få et fullstendig bilde av bostedspreferanser. At to personer begge ønsker å bo i f.eks. småby, sier heller ingenting om hva som bestemmer deres småbypreferanse.

Dette materialet gir da heller ikke noe grunnlag for å forutsi et framtidig

bosettingsmønster eller utforme noen konkret boligpolitikk. Men like fullt er også de frie bostedsønsker verdt å vite mere om. Og for mange forhold er faktisk de frie bostedspreferanser mer interessante enn de sterkt avskallede preferanser folk har når de må forholde seg til alle private og samfunnsmessige begrensninger.

For ønsker og holdninger uttrykker kulturelle verdier. Selv om slike verdier står i et gjensidig avhengighetsforhold til samfunnets sosio-materielle strukturer, virkelighetens konkrete muligheter og begrensninger om man vil, så er det sjelden fullt sammenfall. Og store avvik mellom holdninger og forhold i "virkelighetens verden" vil kunne indikere forestående samfunnsendringer; enten i holdnings- og verdimønstre, i de sosio-materielle strukturer, eller i begge. Slik sett kan de "frie" bostedspreferanser kaste lys over viktige sider ved samfunnslivet.

Tettstedsinndelinger og oppfatninger om bosted

Et usikkerhetsmoment ved alle spørreundersøkelser har å gjøre med hvordan intervjuobjektene oppfatter spørsmålene og svaralternativene. Språket er sjelden entydig, og ofte mener de som laget undersøkelsen noe annet med spørsmålene enn de som svarer.

For våre spørsmål om bosted og bostedspreferanser er det særlig svaralternativene som reiser problemer. De fem alternativene sentrum i storby, forstad til storby, småby, tettsted i landkommune og spredtbygd strøk er ikke entydige begreper med klare grenser seg i mellom. Og respondentene ble selv bedt om å klassifisere sitt bosted, uten henvisning til "objektive" kriterier som befolkningsstørrelse eller bebyggelsestetthet. Det kan defor godt tenkes at to naboer har betegnet det samme bostedet som henholdsvis småby og tettsted i landkommune. For hva en forstår med f.eks. småbybetegnelsen kan være ganske forskjellig fra hva andre legger i det samme.

Kontrollert mot offisiell bosettingsstatistikk, avviker likevel ikke fordelingen av Monitor-utvalget så mye fra den samlede fordelingen av befolkningen. Noen færre oppgir å bo i sentrum i storby, mens tilsvarende flere oppgir å bo i storbyers forsteder. Noen færre oppgir også å bo i spredtbygde strøk, mens flere oppgir å bo i tettsted i landkommune (SSB 1991). Men Statistisk sentralbyrås bostedsklassifisering er på ingen måte noe mere "riktig" enn folks egne inndelinger. Heller er det en svakhet ved tettstedsdefinisjonen at mange oppfatter sitt bosted til å være et tettsted, mens stedene altså ikke oppfyller offisielle tettsteds-kriterier.

At utvalget har gjenkjent våre stedsbetegnelser, vitner også den høye andelen som har svart på spørsmålet (98 %). Folk har funnet "sitt" bosted blant

de oppgitte alternativer.

Det er innlysende at stedsbetegnelser og stedsklassifisering i seg selv er kulturelle fenomener. En pariser eller new-yorker ville knapt gitt noen av våre byer betegnelsen storby. Mens for mange i Troms og Finnmark, er nok Tromsø en stor by. En tredjedel av hele utvalget mente altså at de bor i eller inntil en storby.

Det er byene Oslo, Stavanger, Bergen og Trondheim som vanligvis regnes som storbyene i landet vårt. Og disse byene betegnes da også nesten uten unntak som storbyer av sine innbyggere. Men også de fleste drammensere oppfatter byen sin som en storby, mens befolkningen i Fredrikstad, Kristiansand og Tromsø er delt likt mellom å oppfatte sin by som storby og småby. Selv blant innbyggerne i Sarpsborg, Moss, Gjøvik og Bodø er det en fjerdedel som mener de bor i storby.

Oslo-regionen er den noe upresise betegnelsen på Oslo og omkringliggende kommuner, og det er mange administrative og funksjonelle grunner til å behandle denne regionen som en enhet. Men innbyggerne i nabokommunene til Oslo oppfatter seg i varierende grad å være bosatt i forsteder til en storby. I Asker, Bærum og Oppegård oppgir rundt åtti prosent at de bor i forstad til storby, mens bare en tredjedel av innbyggerne i Skedsmo deler dette synet. I Ski er det derimot bare et fåtall som definerer bostedet sitt som en forstad, men man er delt i synet på om Ski er en småby eller fortsatt et tettsted i en landkommune.

Innbyggerne i øvrige norske byer har helt klar småbyoppfatning av bostedet sitt. Fra Hamar, Kongsberg, Hønefoss, Askim og Sørlandsbyene, til Ålesund, Molde, Florø, Namsos, Mosjøen og Vadsø mener de seg nesten alle å være borgere i småbyer. Småbyen er et romselig begrep som nok like mye er knyttet til en historisk bevissthet, som til bestemte fysiske kriterier for bystørrelse. Vadsø og Risør er nok mindre enn mange moderne tettsteder i innlandet, men innbyggerne bærer der en kollektiv hukommelse om tidligere tiders urbane handelstradisjoner som fremdeles preger deres selvforståelse.

Fornøyde beboere

Som vist, sa sekstio prosent av alle spurte i Monitor-undersøkelsen seg fornøyde med sitt nåværende bosted. Er dette et høyt eller lavt tall? De som mener tilhørighet til bosted, nærmiljø og lokalsamfunn er avgjørende for den sosiale integrasjon og den sosiale "tetthet" i samfunnet, synes nok denne andelen er i laveste laget. Derimot kan andelen "bofaste" være for høy for dem som mener at raske endringer i næringslivet og situasjonen på arbeidsmarkedet krever

en mer mobil og flyttevillig arbeidsstyrke.

Det er også interessant å sammenligne andelen fornøyde i Monitorundersøkelsen med tilsvarende tall fra Boforholdsundersøkelsene (SSB 1974, 1983, Berge 1971):

I Boforholdsundersøkelsen fra 1967 var 47% fornøyde

I Boforholdsundersøkelsen fra 1973 var 75% fornøyde

I Boforholdsundersøkelsen fra 1981 var 77% fornøyde

I Monitor-undersøkelsen fra 1991 var 62% fornøyde

Dette viser en stigende kurve for tilfredshet med bosted, fra et lavt nivå på sekstitallet, til et stabilt nivå på syttitallet. Fra slutten av åttiårene er folks tilfredshet med sitt bosted igjen fallende.

Den lave andelen fornøyde i 1967-undersøkelsen henger utvilsomt sammen med den før nevnte sammenblanding av objektive og subjektive stedsinndelinger. Mange fornøyde beboere kan dermed ha blitt registrert som misfornøyde. Men det kan også ha vært en reell misnøye med samfunnets tiltakende urbanisering på den tiden, og dermed en stor andel som ønsket å bo mere ruralt enn de faktisk gjorde.

I Monitor-undersøkelsen var andelen fornøyde størst blant de som bodde i småbyer (71%), minst blant de i storbyer (38%) og nær gjennomsnittet for beboere i forsteder, tettsteder og spredtbygde strøk (jfr. tabell 2 og figur 1). Fra størst andel med tilfredse beboere i småbyer, falt andelen fornøyde både når bostedstypene ble mer urbane og mer rurale.

Boforholdsundersøkelsene fra 1973 og 1981 viste derimot at andelen fornøyde var størst i spredtbygde strøk (over 80%) og så jevnt fallende med økende tettstedsstørrelse til storbyens laveste andel på rundt 60% (SSB 1974, 1983). I 1967-undersøkelsen var denne tendensen enda mer markert. Der ønsket 3 av 4 spurte (76%) å bo på steder med mindre enn to tusen innbyggere, mens bare 5% ønsket å bo i storbyer med over hundre tusen innbyggere (Berge 1971). Til sammenligning bodde bare 43% av befolkningen i 1970 på steder med mindre enn to tusen innbyggere, mens vel 20% bodde i storbyene Oslo, Bergen og Trondheim (SSB 1974).

Tallene fra Monitor-undersøkelsen viser altså at nordmenn det siste tiåret har gjennomgått en holdningsendring i retning av mer urbane bostedspreferanser. Men dette er en endring som kan kalles "urbanisering light". For hvis det virkelig er snakk om en holdningsmessig urbaniseringsbølge, så stopper den i alle fall før storbyporten; i forstedene og framfor alt i småbyene.⁴ I dag er det

---

⁴Med "urbanisering light" forholder det seg på tilsvarende måte som med lettøl og lettmelk. Folk vil både ha den gode smaken som alkoholen og fettene gir, men samtidig vil de ikke innta for mye alkohol og fett. I den lett urbaniserte småbyen finner mange en passe balanse mellom storbyens tilbud og muligheter, men uten storbyens ubehagelige og truende sider. Sterke småbypreferanser følger opp norske måteholdstradisjoner uten trang til overdrivelser.

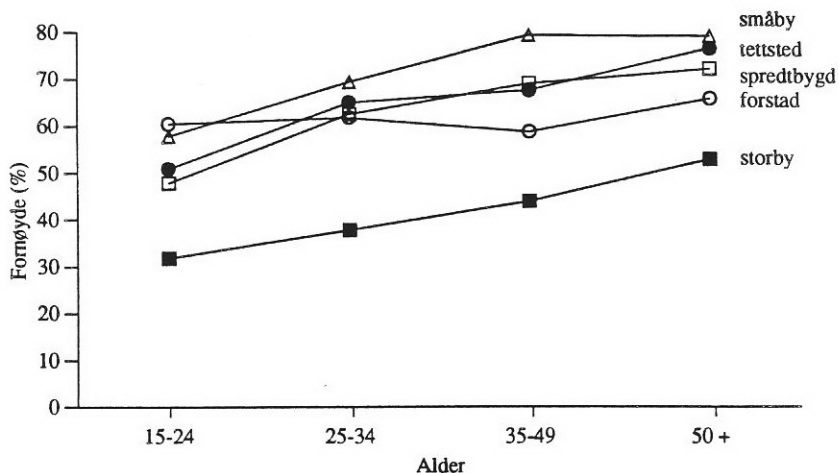
småbyen som er "idealbostedet" for den norske befolkning, mens det på seksti og syttitallet klart var den spredtbygde landsbygda og de små rurale tettstedene. Fortsatt er storbyen det bostedet hvor beboerne er minst tilfredse.

Alderens betydning

I Boforholdsundersøkelsene gikk det klart fram hvordan tilfredshet med nåværende bosted og preferanser for andre bostedstyper varierte med ulike sosio-demografiske bakgrunnsvariabler, med forhold knyttet til nabolaget og det konkrete bosted, og med standarden på den enkelte bolig (Berge 1971, Ås 1986). Her skal vi bare se nærmere på hvordan bostedspreferanser varierer med alder.

Tabell 3: Andel som bor og ønsker å bo på samme sted ("fornøyde") etter alder og bosted,(%)

Oppgitt og ønsket bost.	Alder				Alle
	15 - 24	25 - 34	35 - 49	50 +	
Alle bost.	50,4	59,9	65,1	72,6	62,1
Spredtb.	47,7	62,4	68,6	71,7	64,6
Tettsted	50,8	64,9	67,2	76,0	65,5
Småby	57,7	69,2	78,9	78,6	70,8
Forstad	60,3	61,6	58,5	65,4	61,2
Storby	31,7	37,6	43,7	52,6	38,4
N	346	445	463	512	1766

Figur 2: "Fornøyde" etter alder og bosted, (%).

Monitor-undersøkelsen bekrefter Boforholdsundersøkelsene sine funn om at folks tilfredshet med bostedet øker med stigende alder. Halvparten av alle under 25 år ønsker å bo et annet sted enn der de nå bor, mens tre av fire av de over femti år er fornøyde med sitt bosted. Dette burde ikke overraske.

Unge mennesker er i rastløs opposisjon, de er i en oppbruddsfase i livet og vil (og ofte må) bort fra foreldre, hjem og bosted. Det tar dessuten tid å bygge opp sitt eget hjem og få et forhold til sitt faste bosted. Og tid har de eldste hatt mest av.

Men den yngste aldersgruppen skiller seg ikke bare ut ved å være de minst tilfredse med nåværende bosted. Verdt å merke seg er også deres høye verdsetting av storbyenes forsteder. Ungdom som bor i forsteder til storbyer er faktisk de som er mest fornøyde med sitt bosted.⁵ Derimot scorer både storbyen (som i de andre aldersgruppene) og spesielt spredtbygde strøk overraskende lavt. I en viss motsetning til utskjelte forestillinger om drabantbyer og forstadsliv, med stadige sjokkoppslag derfra om ungdomskriminalitet og rusmiddelmisbruk, ser det altså ut til at ungdom selv vurderer forstadstilværelsen som en god blanding av storbyens friheter og tilbud og det mindre stedets muligheter for tilbaketrekning og sosial kontroll.

Som alltid ved forskjeller mellom unge og eldre, må man spørre om det virkelig er snakk om generasjonsforskjeller eller om det heller dreier seg om livsfaseforskjeller som gjentar seg for hver generasjon. Vil også dagens unge bli mere fornøyde med sitt bosted og få mer rurale bostedspreferanser med

⁵Det er likevel verdt å merke at undersøkelsen ikke spesifiserer forstadsbetegnelsen. Forsteder kan derfor romme alt fra villastrøk til blokker i drabantbyer.

alderen?

Det synes å være et livsfase-fenomen at de fleste av oss blir mindre mobile og mere opptatte av trygghet og stabilitet med alderen. Boforholdsundersøkelsene viste da også at dagens eldre, som dengang tilhørte yngre aldersklasser, var mer utilfredse med sitt bosted enn generasjonen før dem. Men bildet er ikke helt entydig. Mye tyder i dag på at det å skaffe seg et hjem for hele livet ikke lenger er så vanlig som tidligere. Ikke så sjelden gjør middelaldrende og gamle alvor av å flytte fra sin enebolig. Morgendagens gamle vil kanskje være mindre bundet til sin bolig enn generasjonen før dem, og ha lettere for å bytte bosted (jfr. "*Private gleder - offentlige bekymringer*").

Når det gjelder retningen på bostedspreferansene, har vi i alle fall å gjøre med reelle generasjonsforskjeller. For tjuufem år siden var det de unge som hadde de mest rurale bostedspreferanser, mens omvendt dagens unge er de som mest er orientert mot urbane bosteder. Dagens unge vil trolig bære med seg elementer av urbane holdninger gjennom hele livet, selv om også de senere skulle komme til å bosette seg mer ruralt.

Hva med de misfornøyde?

Hittil har jeg snakket mest om tilfredshet og om de som er fornøyde med sitt bosted. Selv om disse utgjør den største gruppen, er likevel de flestes interesse mer knyttet til de misfornøyde, til de som har noe å klage over og til kritikkverdige forhold. Det meste av samfunnsforskningen finner der sine problemstillinger og massemediene der sine oppslag.

Tabell 4 viser hvor de "misfornøyde" (de som har ønsket et annet bosted enn det nåværende) har ønsket å bo.

Tabell 4: "Misfornøyde" etter ønsket bosted, (N=1080), (%)

Spredtbygde strøk	17,0%
Tettsted i landkommune	24,3%
Småby	32,5%
Forstad til storby	18,9%
<u>Storby</u>	<u>7,3%</u>
Sum	100,0%

De misfornøyde utgjorde 38% av alle spurte i Monitor-undersøkelsen. Også blant de misfornøyde ligger småby-alternativet høyest, mens bare vel syv prosent av de som ikke bor i storby, ønsker å bo der. For de som ikke ønsker å bo der de nå bor, er det også interessant å se i hvilken retning ønskene går, altså om de "misfornøyde" ønsker å bo mere eller mindre urbant. 45% oppga

at de ønsket å bo mer urbant, mens 55% ønsket å bo mindre urbant enn de nå gjorde. Det var således en ganske jevn fordeling mellom mer urbane og mer rurale bostedspreferanser.

I forhold til Boforholdsundersøkelsene står det igjen klart i hvilken grad folks ønsker om å bo mer landlig har gått tilbake siden 1960-årene (Berge 1971, SSB 1974, 1983):

- I 1967-undersøkelsen ønsket 81% av de misfornøyde å bo mer ruralt*
- I 1973-undersøkelsen ønsket 71% av de misfornøyde å bo mer ruralt*
- I 1981-undersøkelsen ønsket 68% av de misfornøyde å bo mer ruralt*
- I Monitor-undersøkelsen fra 1991 ønsket 55% av de misfornøyde å bo mer ruralt*

I 1991 var det altså nesten like mange som ville bo mer urbant som mer ruralt. Til og med blant Senterpartiets velgere er det nå færre som ønsker å bo i spredtbygde strøk enn de som faktisk bor der.

Det er likevel to aldersgrupper som skiller seg ut i forhold til gjennomsnittstallene i Monitor-undersøkelsen: Den yngste aldersgruppen fra 15-24 år, hvor et flertall av de misfornøyde har mer urbane bostedspreferanser (52%). Og gruppen 25-34 år hvor et klart flertall ønsker å bo mindre urbant enn de nå gjør (64%, eller to av tre personer). Her skal vi bare knytte en kommentar til hvorfor så mange "unge voksne" (25-34 år) ønsker seg et mindre bymessig bosted.

De viktigste forklaringene henger nok sammen med endringer i livsfase. For det er i denne aldersgruppen de varige parforhold etablerer seg, og med parforhold følger gjerne barnefødsler. Det er dessuten mange blant disse som for første gang opplever hvilke forbruksmuligheter som følger med en fast månedlig inntekt. Alt dette skaper en spesiell sammenheng mellom bolig- og bostedspreferanser: Leiligheter blir for små og standarden sosialt utilfredsstillende, et trygt leke- og oppvekstmiljø savnes når barna vokser til og den nyinnkjøpte bilen åpner for dagpendling mellom hjem og arbeid. Når så de etterspurte boligene i hovedsak ligger i mer landlige omgivelser enn der denne aldersgruppen fra før bodde, så fører de endrete boligbehov også med seg en endring i bostedspreferanser. I denne aldersgruppens preferanser for mer landlige bosteder kan man avlese den faktiske utflytting av småbarnsfamilier fra byer til forsteder og tettsteder, og den samtidige avslutning av deres unge, enslige, urbane livsstil.

Men ikke bare retningen på bostedspreferansene er av interesse. Blant de "misfornøyde" er det også store forskjeller på hvor de ulike aldersgruppene ønsker å bo, slik tabell 5 viser.

Tabell 5: "Misfornøyde" etter alder og ønsket bosted, (%)⁶.

Ønsket bosted	Alder				
	15 - 24	25 - 34	35 - 49	50 +	Alle
spredtb.	9,7	19,5	18,5	24,4	17,0
tettsted	22,0	21,5	21,4	36,3	24,3
småby	27,6	31,9	43,5	28,0	32,5
forstad	27,3	21,8	12,5	7,8	18,9
storby	13,5	5,4	4,0	3,6	7,3
Sum	100,1	100,1	99,9	100,1	100,0
N	341	298	248	193	1080

I denne tabellen er det flere ting verdt å merke seg: For det første at de misfornøyde har de samme forestillinger om hvor det er godt å bo som de som er fornøyde med sitt bosted. For også blant de misfornøyde er småbyen det mest foretrukne bostedet, mens storbyen er det de færreste ønsker å flytte.

For det andre hvordan bostedspreferanser blant de misfornøyde blir mer rurale med alderen. I den yngste aldersgruppen ønsker like mange å bo i forstad til storby som i småby. I de to mellomste aldersgruppene er småbyen klart det mest foretrukne bostedet. Mens det blant de eldste altså er tettsted i landkommune som scorer høyest.

For det tredje hvordan de misfornøyde i aldersgruppen 15-24 år skiller seg fra de andre gruppene ved en langt mer positiv holdning til storbyer og forsteder, og ved en svært negativ holdning til spredtbygde strøk. Ungdom med ønsker om å flytte på seg, er ikke lenger tiltrukket av det de oppfatter som livet på landet.

Og for det fjerde hvordan småbyen framstår som det bostedet svært mange, og da i særdeleshet de mellom 35 og 49 år, ønsker å flytte til. Dagens førtiåringer kalles gjerne for '68-generasjonen. Finner denne aldersgruppen i småbyen sin holdningsmessige balanse mellom myke lokalsamfunnsverdier og urban kulturradikalisme?

Bare materialet fra Boforholdsundersøkelsen i 1967 gir et grunnlag for

⁶Kjikkvadrattesten viser signifikante forskjeller mellom aldersgruppene på 0,01 nivå ($\chi^2=103,8$). Også når tabellen brytes ned til sammenligning mellom to og to aldersgrupper er forskjellene signifikante på 0,01 nivå (χ^2 mellom 24,9 og 79,2). Også i tabell 2 og 3 er det signifikante sammenhenger mellom variablene på 0,01 nivå.

sammenligning med våre tall, men forskjellene er til gjengjeld dramatiske (Berge 1971). Blant de misfornøyde dengang ønsket:

41% å bo i spredtbygde strøk

40% å bo i tettsteder med mellom 200 og 2000 innbyggere

17% å bo i tettsteder med 2000-20000 innbyggere

2% å bo i byer med over 20000 innbyggere

Dengang var det unge mennesker som mest av alle ønsket å bo på mindre steder. Endringene i bostedspreferanser i denne 25-års perioden har faktisk vært så store at det er grunn til å være noe skeptisk til holdbarheten i tallmaterialet fra 1967-undersøkelsen. Det er likevel liten grunn til å tvile på at endringer har funnet sted. Og bostedspreferansene blant dem som kan tenke seg å bytte bosted, synes nå klart å gå i mer urban retning enn på seksti- og syttitallet.

2. Kulturelle forskjeller mellom by og land

Innledning

Hittil har jeg diskutert bostedspreferanser og deres sammenheng med hvor man faktisk bor og med alder. Men Norsk Monitor inneholder materiale som også gir muligheter til å si noe om kulturforskjeller mellom folk som bor på ulike steder. Jeg skal her se nærmere på noen variasjoner i verdisyn, forbruk og livsstil som knytter seg til by-land dimensjonen. Men først litt om bakgrunnen for skillet mellom by- og bygdekultur.⁷

Forskjeller og motsetninger mellom by og bygd har vært et gjennomgående tema i norsk kulturliv i alle fall de siste to hundre årene. Godt dokumentert, både vitenskapelig og mer litterært, er forholdet til romantikken og den nasjonale oppvåkning, målstrid, avholdssak og religiøse lekmannsbevegelser, bondebevegelser og den bybaserte embedsmannskultur, (Kjær 1922, Øidne 1957, Seip 1974, 1981, Skirbekk 1975, Berggreen 1989, Berge 1991,

---

⁷Med kultur menes her tillærte mønstre for å forstå virkeligheten og utføre meningsfulle handlinger (jfr. Abercrombie m.fl. 1984, Berge 1991). Hvordan kulturer og kulturforskjeller oppstår, hva som kjennetegner en kultur og hvilke sammenhenger som gjelder mellom kultur, sosiale strukturer og individuelle handlinger, er alle spørsmål som hører til grunnlagsproblemene innenfor sosiologi og sosialantropologi (Williams 1981, Giddens 1984, Berge 1991). De blir ikke behandlet her.

Danielsen 1992). Spenningene mellom by og land har så visst preget vår nyere historie.

Innenfor politisk teori har periferiens forhold til sentrum fått betegnelsen de rurale motkulturer (Rokkan 1987). At disse kulturene fremdeles er virksomme, har det politiske maktsentrum fått merke allerede ved en folkeavstemning omkring EF-medlemskap, og med stor sannsynlighet for gjentakelse i de nærmeste årene (Valen 1973).

I "*Noen linjer i byens sosiologi*" gikk det fram hvordan byer og byliv har blitt forstått i forhold til dens motsetning; landsbygda og den rurale livstil. En rekke sentrale sosiologiske begrepspar ble der knyttet til henholdsvis det bymessige og det landlige. Mange sosiologer før siste verdenskrig analyserte samfunn og sosialt liv med storbyen og rurale områder som de idealtypiske ytterpunkter. For eksempel stod Wirths (1938) beskrivelse av den urbane livsstil i diametral motsetning til Redfields (1947) undersøkelser av "folk society". Mellom disse ytterpunktene lå så det urban-rurale kontinuum, der virkelighetens bosteder fordelte seg alt etter graden av sosio-kulturell urbanitet og ruralitet.

Denne forståelsesramme for bostedskultur ble sterkt kritisert på 1950- og 1960-tallet (Whyte 1955, Young og Willmott 1957, Dewey 1960, Gans 1962, 1968, Lewis 1965, Pahl 1968). For det første ble det vist hvordan rurale sosiale strukturer også fantes i storbyer og omvendt påvist urbane livsformer på landsbygda. Og for det andre ble det hevdet at bosted bare hadde tilfeldig sammenheng med sosiale forhold, mens de egentlige forklaringsvariablene i moderne samfunn var forskjeller i klasse, livsfase, etnisitet, utdanning osv. "The sociologist cannot, therefore, speak of an urban or suburban (or rural) way of life" (Gans 1968:115).

I Norge er Hompland (1984) en av de som mest direkte har forholdt seg til denne diskusjonen. Hans begreper om bygdebyen og rurbanisering er nettopp et forsøk på å bryte ut av by-land dikotomiens tvangstrøye og etablere sosiale forståelsesrammer for bostedskultur som overskrider det urban-rurale kontinuum. Livet for svært mange i det moderne Norge sier han, ligner verken på livet i storbyer eller livet på landet, men er noe nytt og vesensforskjellig fra tidligere livsformer. "Bygdebyens kvardagsliv og institusjonaliserte organisasjoner lar seg ikke meningsfullt fanga inn som urbant eller ruralt, eller som modifikasjoner av den eine eller andre form" (Hompland 1984:18). Også Hompland mener by-land dimensjonen langt på vei har utspilt sin rolle som vitenskapelig forståelsesramme.

Det er altså mere med støtte i historiske skiller og i folkelige oppfatninger omkring by-land forskjeller, enn med støtte fra nyere samfunnsteori, at jeg her skal forfølge hypotesen om at by og land fortsatt er viktige kategorier i vår kultur. Dette betyr ikke at jeg forventer å finne igjen de samme sosio-kulturelle forskjeller mellom by og land som opptok de tidlige bysosiologer. Heller ikke

er dette noen påstand om at det bare finnes en bygdekultur og en bykultur. Og det betyr slett ikke noen tro på at geografi alene kan forklare sosiale fenomener og forskjeller. Men i det norske geografiske rom er sosiale fenomener ulikt fordelt, og denne fordelingen danner kulturelle mønstre som kan tolkes langs byland dimensjonen.

Men før slike tolkninger, er det nødvendig med en innføring i det analyseverktøy som er utviklet i Norsk Monitor for å kartlegge verdier og holdninger i befolkningen. For mer detaljerte beskrivelser vises til MMI-Norsk Monitor (1992a og 1992b).

Norsk Monitor: Verdikartet

Markeds- og Mediainstituttet har med Norsk Monitor tatt mål av seg å kartlegge nordmenns holdninger og verdier. Og holdninger og verdier regnes som svært viktige for å forstå (og forutsi) aktørers valg og handlinger (MMI-Norsk Monitor 1992a:8). Fordi utvalget i deres spørreundersøkelse er så stor og landsrepresentativ og undersøkelsen så omfangsrik og vidtfavnende, fanger den opp svært mange aspekter ved norsk kultur. Men dermed har også de totale datamengder blitt så store at forenklinger har vært nødvendig for å kunne gi samlede framstillinger av det kulturelle landskap. Verdikartet er en slik forenkling.

Et verdikart er en grafisk framstilling av verdier og holdninger i den norske befolkning. Verdikartet i Norsk Monitor består av 67 verdier. Hver verdi er en indeks konstruert ut fra et sett med holdnings spørsmål (over 200 tilsammen) som hver enkelt av de 2948 respondentene har sagt seg enig-uenig i langs en femdelt skala. For eksempel er verdien (indeksen) kosmopolitisme, som er svært utbredt blant de som ønsker å bo i storby, konstruert ut fra svarene på tre holdningsspørsmål (MMI-Norsk Monitor 1992a:63):

"Jeg føler at folk i andre europeiske land står meg nær (enig)."

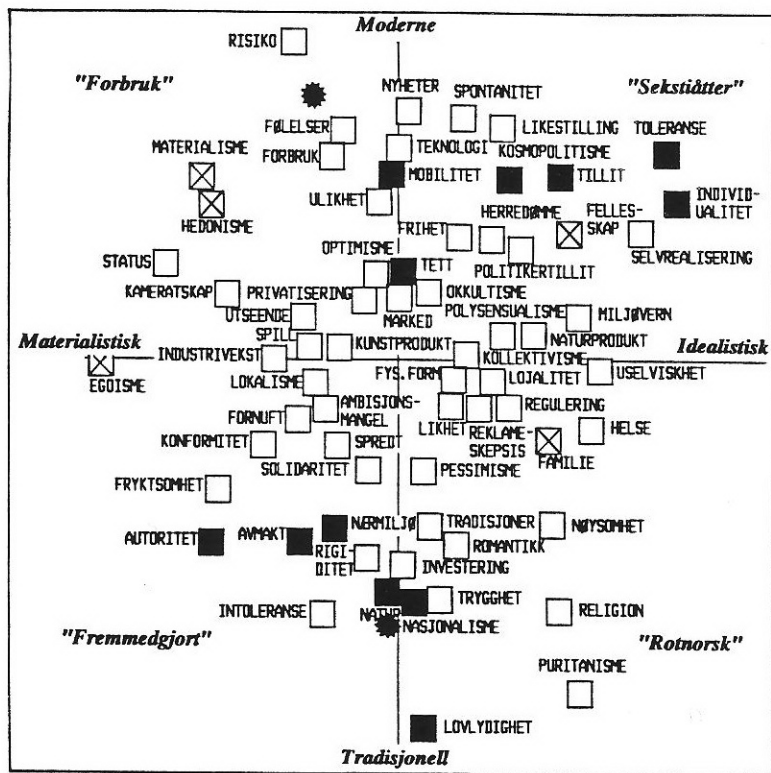
"Det som interesserer meg mest, er å følge med i det som skjer på stedet der jeg bor (uenig)."

"Jeg skulle ønske meg at Norge og nordmenn var mer åpne overfor verden omkring oss (enig)."

Ved hjelp av et avansert analyseverktøy er de enkelte verdiene plassert i forhold til hverandre langs to hoveddimensjoner i et plan. Resultatet gjengitt i figur 3 er Norsk Monitors verdikart for 1991 langs dimensjonene moderne-

tradisjonell (loddrett akse) og materialistisk-idealistisk (vannrett akse).⁸

Figur 3: Norsk Monitor sitt verdikart for 1991

⁸Konstruksjonen av verdikartet i Norsk Monitor er en omfattende prosess, der individene i utvalget først tilordnes de 67 verdiene, og verdiene så ordnes i forhold til hverandre på et kart. Kort fortalt skjer følgende (MMI-Norsk Monitor 1992a:21-24):

Hver verdiindeks er som sagt, konstruert ut fra 3-4 holdningsspørsmål. Hver respondent i spørreundersøkelsen får utregnet en poengsum for hver verdi etter hvordan han har svart på holdningsspørsmålene. Ut fra fordelingen som hele utvalget har på denne verdiindeksen, foretas det så en todeling av utvalget slik at den fjerdedelen som har den høyeste poengsummen tildeles verdien, mens de øvrige 75% av utvalget sies å mangle den. Tilsvarende gjøres for alle verdiene.

Etter at respondentene i utvalget på denne måten har blitt tilordnet verdiene, gjennomfører Markeds- og Mediainstituttet en korrespondanseanalyse for å fastslå hvordan verdiene ligger i forhold til hverandre. Dette viser at noen verdier ligger veldig nært hverandre ved ofte å innehas av de samme individer (for eksempel verdiene religion og puritanisme), mens andre verdier ligger langt fra hverandre ved sjelden å innehas av de samme individer (eksempelvis verdiene religion og hedonisme). Ved slik å måle alle verdiene parvis mot hverandre, får man et samlet bilde av verdiernes innbyrdes avstander. Når verdiene så blir ordnet langs to akser, spres verdiene ut i et todimensjonalt plan; verdikartet. Plasseringen av den enkelte verdien på kartet, viser hvor de 25% av utvalget som "har" denne verdien ligger i forhold til utvalget som helhet (origo).

Konstruksjonen av verdikartet kan også sammenlignes med konstruksjonen av et geografisk kart. Man opererer da med byer i stedet for verdier, og det geografiske kartet kan konstrueres når man vet de innbyrdes avstandene mellom alle byene.

Det verdimeslige gjennomsnittet ("tyngdepunktet") for alle respondentene (og estimatet for hele befolkningen) ligger i aksesystemets origo. Alt etter hvordan den enkelte har svart på holdningsspørsmålene, kan de så plottes inn på verdikartet til høyre eller venstre, over eller under sentrum. På tilsvarende måte kan vi finne hvor tyngdepunktet plasserer seg for bestemte grupper av utvalget (befolkningen).

De to stjernene på verdikartet i figur 3 viser f.eks. hvor tyngdepunktene for aldersgruppen 15-24 år og gruppen over 50 år befinner seg. Det viser hvordan unge mennesker har sterke moderne og endringsorienterte verdier (og ligger i "forbruks-kvadranten"), mens de eldre har mer tradisjonelle verdier med vekt på trygghet og stabilitet (og ligger i "fremmedgjort-kvadranten" på grensen mot det "rotnorske"). Lite overraskende i det forsåvidt. Forskjellene mellom aldersgruppene langs den idealistiske-materialistiske akse er langt mindre. Alder betyr lite for om folk er materialistisk eller idealistisk orientert.

Aksekoret i verdikartet danner fire kvadranter, og hver kvadrant representerer fire ulike kulturelle sfærer i dagens Norge; hva Markeds- og Mediainstituttet betegner som den "rotnorske" kulturen, den "fremmedgjorte" kulturen, "forbruks"-kulturen og "sekstiåtter"-kulturen. Ut fra datamaterialet og verdikartet har de gitt en kortfattet tolkning av disse kulturelle sfærene (MMI-Norsk Monitor 1992a:47):

I "**den rotnorske kulturen** verdsettes norsk natur og det nasjonale, og det sluttes opp om tradisjonsrike institusjoner som kirke, familie og lovverk, tradisjonelle dyder som nøysomhet, uselviskhet, lojalitet og en puritansk seksualmoral. Dette er en videreføring av den førindustrielle norske kulturen, som i dag overlever særlig blant kvinner, i landdistrikter og på Sør- og Vestlandet."

"Den **fremmedgjorte kulturen** er preget av avmakt, resignasjon og usikkerhet overfor utviklingen av det moderne samfunnet, kombinert med frykt for andre mennesker og intoleranse. Autoritet, konformitet, fornuft og samhold innenfor arbeiderklassen eller lokalmiljøet er blant det som verdsettes. Det er skjebnen - for eksempel i form av pengespill - og ikke egne anstrengelser som gir en mulighet for å få sine materielle ønsker innfridd."

Innenfor "**sekstiåtterkulturen** verdsettes indre kvaliteter og kreativitet, nærhet til andre mennesker i kombinasjon med vekt på individuelt særpreg, personlig frihet og toleranse. Kulturen er preget av den antiautoritære sekstiåtterbevegelsen og feministiske strømninger på syttitallet. Den har også blitt kalt "postmaterialisme", i det verdiorienteringen til individer i det postindustrielle samfunn forskyver vekten fra det materielle til det åndelige."

"**Forbruks-kulturen** legger vekt på det ytre og materielle goder, og kretsing rundt livsnyttelse og tilfredsstillelse av egne behov innenfor en kort

tidshorisont. Det postindustrielle samfunn har gitt grobunn også for en "super-materialisme. Denne strømmingen kalles gjerne for "jappekulturen", og har utvilsomt unge fremadstrebbende menn i privat sektor som typiske representanter, men er også utbredt innenfor mer arbeiderklasse-pregete ungdomsmiljøer."

Dess lenger ut fra origo et individ eller en gruppe befinner seg, dess mer framtreddende vil disse kulturelle kjennetegnene være. En kritisk bemerkning kan likevel være på sin plass. Selve betegnelse på hoveddimensjonene, på de fire kvadrantene og på verdiene er alle laget av Markeds- og Mediainstituttet. Disse betegnelse må leses som utkast til kulturelle merkelapper, og ikke som endelige teoretiske begreper. For det er lett å la seg rive med av Norsk Monitors begrepsdannelser, om man glemmer at merkelapper mest er til for å skape en nødvendig systematikk og oversikt i et stort materiale. Merkelappene erstatter selvsagt verken selve materialet eller tenkningen omkring det.

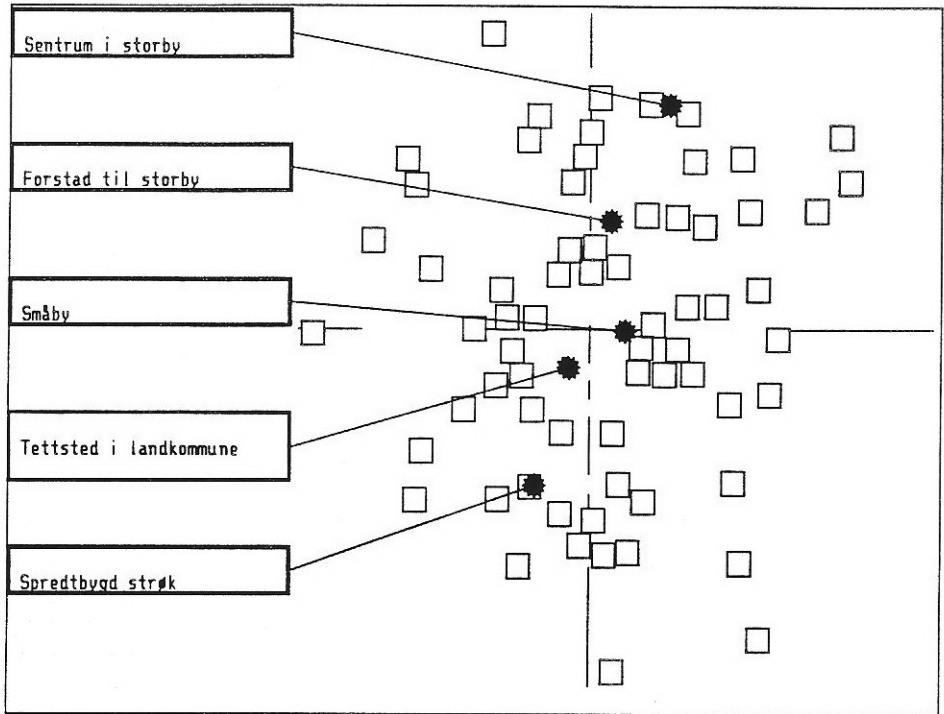
Bostedsavhengige verdiforskjeller

Etter denne generelle innføringen i det kulturelle verdikartet er det på tide å vende tilbake til vårt hovedanliggende, nemlig kulturforskjeller langs dimensjonen by-land. Diskusjonen vil bli ført på et generelt nivå, og jeg kommer ikke lenger enn til å konstruere svært enkle modeller over virkeligheten. For kritikere vil det knapt være vanskelig å finne eksempler på manglende samsvar mellom (verdi)kart og (kulturelt) terreng. Men mer nøyaktige avbildninger av samfunnet ligger foreløpig utenfor rekkevidde av denne "karttegnere".

På verdikartet i figur 4 er utvalget i Monitor-undersøkelsen plassert inn etter om de bor i storby, forstad til storby, småby, tettsted i landkommune eller spredtbygd. Som vi ser, er de ulike bostedene spredt diagonalt, med storbyboere lengst oppe på den moderne og litt ute på den idealistiske delen av aksesystemet ("sektiåtter-kulturen") og folk i spredtbygde strøk lengst nede på den tradisjonelle og litt ute på den materialistiske delen ("fremmedgjort-kulturen"). At byer representerer det moderne og endringsorienterte, mens landsbygda mer står for tradisjoner og motvilje mot forandring, stemmer overens med mange folkelige oppfatninger (og misoppfatninger) om forskjeller mellom by- og bygdefolk og med tradisjonelle skillelinjer innenfor by- og lokalsamfunns-sosiologi (jfr. *"Noen linjer i byens sosiologi"*).

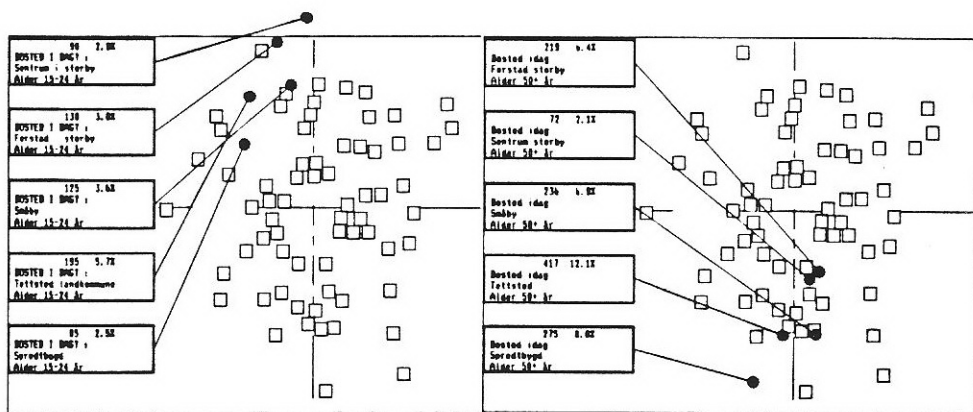
Det er den vertikale spredningen som det her skal fokuseres på. For storbyidealisme og den mer materialistiske innstilling på landsbygda (den horisontale spredningen) har først og fremst sammenheng med forskjeller i utdanningsnivå. Folk med høy utdanning har en mer idealistisk verdiorientering

enn andre, og i byer er det relativt mange flere med mye utdanning.

Figur 4: Tyngdepunktfordeling for ulike bostedstyper

Den vertikale aksene har i de fleste sammenhenger også vist seg å være en aldersakse, der unge plasserer seg høyt oppe og eldre nede (MMI-Norsk Monitor 1992b). Og siden det er større konsentrasjoner av unge folk i byer og omvendt relativt flere eldre på landsbygda enn andre steder, må det derfor kontrolleres at det virkelig er bostedsavhengige variasjoner som måles, og ikke bare skjulte aldersvariasjoner.

Figur 5: Tyngdepunktfordelinger for aldersgruppene 15-24 år og 50 år + på ulike bosteder.

Korrigert for alder i figur 5, blir forskjellene mellom bostedstypene noe mindre langs den vertikale akse (de andre aldersgruppen plasserer seg i mellom de yngste og de eldste). Men fortsatt utgjør bosted en stor forskjell i verdi-preferanser og kulturell tilhørighet. Og selv korrigert for andre viktige sosio-demografiske bakgrunnsvariabler (som ulik kjønnsfordeling og forskjeller i utdanning), blir det igjen variasjoner som bare avhenger av bosted.

Men, siden det er kulturelle forskjeller knyttet til bostedstyper som her er i fokus, er det heller ikke riktig å korrigere for absolutt alt. For det at f.eks. mange jobber i primærnæringer, har lav utdanning, ofte er menn, ofte bor i enebolig og gjerne har slektninger bosatt i nærheten, er nettopp med på å skape rural kultur til forskjell fra mer urbane forhold. Opphopninger av felles sosio-demografiske kjennetegn i bestemte grupper av befolkningen, blir av andre forfattere brukt som grunnlag for klasseinndelinger og utvikling av livsformsbegreper (jfr. Goldthorpe 1980, Højrup 1983)

Verdi- og holdningsforskjeller i storbyer og på landsbygda

Spredningen i verdikartet for befolkningen på de ulike bostedstypene kommer altså av ulikt syn på noen av de sekstisyv verdiene kartet består av. Siden storbyboere og folk i spredtbygde strøk hele tiden utgjør ytterpunktene, og folk i de tre andre bostedstypene nesten uten unntak fordeler seg i mellom etter graden av urbanitet, skal diskusjonen avgrenses til disse to yttergruppene.

De verdiene som står sterkt i storbyer og svakt i spredtbygde strøk eller omvendt, er som følger (i parentes hvor verdien er sterkt utbredt):

Kosmopolitisme (storby)
Tett (storby)
Lovlydighet (spredtbygd)
Mobilitet (storby)
Individualitet (storby)
Natur (spredtbygd)
Tillitsfullhet (storby)
Toleranse (storby)
Autoritet (spredtbygd)
Nærmiljø (spredtbygd)
Avmakt (spredtbygd)
Nasjonalisme (spredtbygd)

Verdinavnene antyder hva slags type verdier og holdninger som har svært ulik tilslutning i byer og på landsbygda (i figur 3 er disse verdiene markert med svarte firkanter). De sier altså noe om hvor kulturforskjellene mellom by og land i dag i hovedsak ligger. Men først ved å gå tilbake til de holdnings-spørsmålene som hver verdi er konstruert ut fra, er det mulig å si mer konkret hva disse forskjellene består i.

Verdier og holdninger er likevel ikke målbare og sammenlignbare i noen absolutt forstand. Markeds- og Mediainstituttet bestemte derfor at hver verdi har oppslutning fra nøyaktig en fjerdedel av utvalget. 25 prosents oppslutning om en verdi er altså gjennomsnitts-oppslutningen for hele utvalget (befolkningen). Avvik fra dette gjennomsnittet viser hvor sterkt eller svakt den enkelte verdi står i bestemte grupper av utvalget.

Nedenfor følger en presentasjon av de aktuelle verdiene og svarene by- og bygdefolk har gitt på de tilhørende holdningsspørsmålene. Prosenttallene i parentes viser hvor stor andel av storbyboere og folk i spredtbygde strøk som slutter opp om verdien (gjennomsnittet for hele utvalget er 25%).

Kosmopolitisme. (storby 48%, spredtbygd 13%). Folk i storbyer føler langt større tilhørighet til andre land, andre kulturer og andres problemer. Det er ikke eget bosted som står i sentrum for oppmerksomheten. Tvert om ønsker de at nordmenn var mer åpne overfor verden omkring dem. De føler sterk tilhørighet til Europa og europeisk kultur.

Tett. (storby 37%, spredtbygd 6%). Denne verdien er konstruert ut i fra respondentenes ønske om bosted, der selvsagt storbyboere skårer desidert høyest. Men også i feriene kan flere storbyboere tenke seg større sosial tetthet enn bygdefolk, og trives bedre enn andre i et hytteområde med kort avstand mellom

hyttene og med mye kontakt mellom naboene.

Lovlydighet. (storby 10%, spredtbygd 39%). Bygdefolk legger generelt større vekt på at lover og regler bør overholdes, også i forbindelse med mindre grove forseelser som det å snike på bussen, snyte på skatten, kjøre bil litt over fartsgrensen eller med lav promille og det å røyke hasj. Å brenne hjemme oppfattes derimot som en rett av mange i spredtbygde strøk.

Mobilitet. (storby 42%, spredtbygd 14%). Verdien mobilitet viser holdninger til geografisk og sosial bevegelighet. Folk i storbyer var mest positivt innstilt til personlig mobilitet, var oftere på utkikk etter en bedre jobb og så det ikke som problematisk å flytte fra hjemstedet.

Individualitet. (storby 44%, spredtbygd 18%). Flere storbyboere verdsetter derimot menneskers individualitet og selvstendighet. Og denne individualiteten mener de man bør markere, både ved egne meningers mot og ved en personlig klesstil. Normen om å tilpasse seg andre er langt på vei erstattet med normen om å skille seg ut og framheve seg selv.

Natur. (storby 16%, spredtbygd 38%). Denne verdien målte på den ene siden holdninger til byliv og på den andre siden forholdet til naturen. Ikke overraskende var det bygdefolk, som selv bor ute i naturen, som sa at naturopplevelser ga dem den største personlige tilfredsstillelse. De ønsket oftere å bruke naturen og mente det var mye bedre å leve på landet enn i byer.⁹

Tillitsfullhet. (storby 39%, spredtbygd 19%). Noe overraskende er det storbyboere som skårer høyest på verdien tillitsfullhet. De føler seg mere trygge i sine nære omgivelser, er mindre på vakt overfor andre og har større tillit til sine medmennesker.

Toleranse. (storby 37%, spredtbygd 18%). Storbyboere aksepterer og respekterer også i større grad andres meninger og væremåter. Deres høyere toleranse kommer til uttrykk gjennom holdninger til avvikende klesdrakter og levesett, et sterkere krav om yringsfrihet for alt og alle, og et mindre krav om at utlendinger bosatt i Norge må tilpasse seg norsk kultur.

Autoritet. (storby 15%, spredtbygd 33%). Bygdefolk slutter i større grad enn storbyboere opp om sosiale systemer som bygger på orden, hierarki, lydighet og underkastelse. På arbeidsplassen mener de at det bør være faste ledere som de underordnede adlyder, og i familien skal barna lære respekt for foreldrene, om nødvendig under trussel om fysisk straff.

Nærmiljø. (storby 19%, spredtbygd 37%). Nærmiljøverdien berører forhold som også var framme under verdien mobilitet. Bygdefolk er mere knyttet til sitt hjemsted enn andre, er mere opptatt av at lokale skikker må

---

⁹For verdien **naturprodukt** var det derimot små skiller mellom befolkningen på ulike steder. Denne verdien representerer et mere "moderne" natursyn knyttet til holdninger omkring naturmedisin, bioteknologi, helsekost og miljøvern. Folk i storbyer mente faktisk at miljøvern var en viktigere samfunnspolitisk sak enn bygdefolk.

bevares og er generelt mer skeptiske til store organisasjoner.

Avmakt. (storby 13%, spredtbygd 30%). Flere bygdefolk opplever også avmaktsfølelse i forhold til det å ha politisk innflytelse og i forhold til sin egen tilværelse og framtid. De frykter oftere det uforutsette og uoversiktelige situasjoner, har sjeldnere satt seg klare mål, avfinner seg med skjebnens gang og mener politikken ofte er for innviklet til å forstå.

Nasjonalisme. (storby 19%, spredtbygd 36%). Verdien nasjonalisme viser til identitet og bevissthet omkring det å være norsk. Bygdefolk foretrekker oftere å kjøpe norske varer, selv når de koster litt mer, beklager en utvikling hvor våre nasjonale særtrekk forsvinner og er generelt mer stolte over å være fra Norge enn folk i storbyer.

Overraskende likhetstrekk?

Jeg har til nå sett på holdnings- og kulturforskjeller mellom storby og landsbygd. På 12 av de 67 verdiene var det altså store forskjeller.¹⁰ Det betyr likevel at for et flertall av verdiene varierte oppslutningen lite langs by-land dimensjonen. Mange verdier er altså tilnærmet bostedsuavhengige og vitner om mange felleskulturelle trekk over det ganske land. Særlig interessante i denne sammenheng er de verdiene hvor forskjellene var små, men hvor man kunne forvente stor forskjell ut i fra vanlige oppfatninger om kulturforskjeller mellom by og land. Dette gjaldt f.eks. verdiene **familie** og **fellesskap** på den ene siden og på den andre siden verdiene **egoisme**, **hedonisme** og **materialisme** (i figur 3 er disse verdiene markert med kryss).

Mange tar for gitt at familieinstitusjonen, de primære relasjoner og de tette sosiale fellesskap står sterkere på landsbygda enn i de moderne storbyer. Og til tross for en gjennomgående urbanisering av hele samfunnet, så tenkes det fortsatt i forlengelsen av begrepsparet "Gemeinschaft" og "Gesellschaft" i omtaler av forskjeller mellom by og land. Monitor-undersøkelsen kan ikke si noe om hvordan de faktiske sosiale relasjoner arter seg på ulike steder. Men holdningene til familie og sosiale fellesskap viste i alle fall svært små variasjoner mellom ulike bostedstyper. Folk i storbyer og i spredtbygde strøk hadde de samme holdninger når det gjaldt avveininger mellom familiehensyn, det enkelte familiemedlemmets behov og hensynet til jobben. De hadde også like oppfatninger om fordeler og ulemper ved det å være gift. Den gjennomsnittlige idealfamilien bestod av 2,5 barn begge steder. Det var også små forskjeller i synet på omfang, tetthet og dybde i vennsforhold og den samme vektlegging

---

¹⁰Eller 18 verdier med store forskjeller om vi også tar med motpolene for de verdiene som danner par, eksempelvis kosmopolitisme-lokalisme, individualitet-konformitet, tett-spredd.

av de personlige relasjoners betydning for et lykkelig liv. Det er altså lite som tyder på at folk i storbyer (i større grad enn andre), har mistet evnen til og behovet for et familieliv og nære vennskapsforhold. Verdiene **familie** og **fellesskap** har dessuten hatt en stabil oppslutning i alle Monitor-undersøkelsene tilbake fra 1985, noe som ikke styrker hypoteser om tiltakende sosial desintegrasjon.

Etter dette kommer det ikke lenger så overraskende at det blant storbyboere og folk på landsbygda også var den samme oppslutning om verdiene **egoisme**, **hedonisme** og **materialisme**. Egoisten og hedonisten setter jo egne hensyn og egen tilfredsstillelse foran andres, stikk i strid med familie- og fellesskapsverdier. Storbyboere tilkjennega altså ikke avvikende holdninger når det gjaldt å tenke først på seg selv og siden på andre, når det gjaldt nytelse av livets goder og avståelse fra fristelser, eller i forhold til det å kjøpe, eie og glede seg over materielle goder. Hvis det er slik at vi selvopptatt lever i et materialistisk og usolidarisk samfunn, så er disse lastene i alle fall spredd jevnt over hele landet.

Oppsummert viser Monitor-undersøkelsen at det på en del områder fortsatt råder ulik mentalitet og ulike holdninger langs by-land dimensjonen. Flere av disse forskjellene faller innenfor det tidlige sosiologer oppfattet som typiske trekk ved urbant og ruralt sosialt liv. Også i dag hersker det på bygdene en større grad av lokal orientering, med mer lukkede sosiale systemer og mindre ønsker om mobilitet og forandringer. Tilpasning og konformitet er der viktigere verdier enn personlig selvrealisering og tradisjoner, normer og autoriteter er noe mange føler de bør underkaste seg. Det nære forholdet til naturen passer også godt på rurale befolkningsgrupper mindre berørt av urbaniserings- og moderniseringsprosesser.

Men bildet er selvsagt ikke så entydig. For primærgruppeliv er ikke (lenger, om noen gang) et spesielt ruralt fenomen. Familieinstitusjonen og de nære vennskapsrelasjoner står like sterkt i storbyer som på landsbygda. Ut fra Monitor-undersøkelsen er det også lite som tyder på at storbyboerer er mer egoistiske, selvopptatte og fokusert mot det timelige enn andre. På disse områdene faller ikke skillene mellom "Gemeinschaft" og "Gesellschaft" langs by-land dimensjonen.

På noen områder kan det faktisk virke som om tilvante forestillinger (og tradisjonelle sosiologiske framstillinger) av by- og bygdeliv må gis omvendt fortegn. Det er i storbyene at tillitsfullheten til naboer og medmennesker er størst og bekymringer for kriminalitet minst. Folk i storbyer er også tryggere på seg selv og på sin egen framtid, og føler seg i større grad som del av samfunnets fellesskap. Storbyene er ikke stedet hvor avmakten og fremmedgjøringen er størst.

Alt i alt gir Monitor-undersøkelsens kartlegging av verdier og holdninger et sammensatt og uoversiktlig bilde av kulturforskjeller mellom by og land. Men før mer endelige slutninger skal trekkes, skal jeg fra holdninger se nærmere på noen områder av hverdagslivets praktiske handlinger.

Forskjeller i hverdagen

Verdier og holdninger hos individer og grupper ville ikke vært av særlig stor interesse om de ikke også påvirket atferd. Og med begrepet kulturforskjeller menes her nettopp observerbare forskjeller i handling og ikke bare forskjeller inne i hodene på folk.

Her skal jeg se på noen forskjeller i atferd mellom folk i byer og på landsbygda og diskutere hvordan disse forskjellene passer med hypotesen om moderne kulturforskjeller langs by-land dimensjonen. Med betegnelsen moderne menes bare at oppmerksomheten mer er rettet mot fritids- og forbruksaktiviteter, og mindre mot tradisjonelle arbeids- og produksjonsmessige forskjeller som basis for kulturforskjeller.

Allerede Veblen (1899) var klar over forbrukets betydning for klasse-dannelser og synliggjøring av klasseforskjeller. Men den sosiologiske interessen for forbruk- og fritidsfenomener er likevel av ganske ny dato (Bourdieu 1984, Miller 1987, Omes 1988, Danielsen 1993). Også Monitor-undersøkelsen har som sitt teoretiske grunnlag at det eksisterer nære sammenhenger mellom konkrete forbrukshandlinger og bakenforliggende holdninger, verdier og kultur-mønstre. Her er handlinger innenfor områdene fritid, musikk- og matforbruk valgt ut.

Fritid. Fritid er en betegnelse på den tiden av døgnet man ikke arbeider, studerer eller sover. I tillegg til helger og ferier er ettermiddagen og kvelden for de fleste den viktigste "fri-tiden". Stadig kortere arbeidsdager har gitt mere fritid, og fritidsaktiviteter har utviklet seg til å bli viktige deler av manges liv. På samme måte som ulike yrker gir den yrkesaktive en identitet, avgir også ulike fritidsaktiviteter signaler om hvem den utøvende er eller ønsker å være (Bourdieu 1984). Fritidsaktiviteter er bærere av stor sosial mening.

I valget mellom et tredvetalls sportsaktiviteter ble de spurte i Monitor-undersøkelsen bedt om å angi sin hovedaktivitet. De tradisjonelle norske aktivitetene som å gå tur, gå på ski og jogge, var de mest populære både blant folk i storbyer og på bygdene. Men populariteten var likevel klart størst blant folk i spredtbygde strøk, der 33% oppga disse som sine hovedaktiviteter, mot bare 23,7% i storbyer. Derimot var det langt flere i de store byene som oppga moderne idretter som slalom, aerobics, jazzbalett, styrketrening/kroppssbygging,

judo og karate som sine hovedaktiviteter (17,4%, mot 6,9% i spredtbygde strøk). Idretter som er forbundet med høy status (seiling, brettseiling, tennis og squash), ble ikke oppgitt som hovedaktivitet av noen på landsbygda. Men lave tall (omlag 4%) også i storbyer vitner om at dette fremdeles er aktiviteter med liten utbredelse.¹¹ Det totale fysiske aktivitetsnivå var noe større i storbyer enn ellers i landet. 31% av storbyboere oppga at de ikke hadde noen fysisk hovedaktivitet, mot 38% av folk i spredtbygde strøk.

Foruten forskjellene i utøvelsen av fysiske aktiviteter viste Monitorundersøkelsen bostedsavhengige forskjeller i reisevaner. 80% av folk i spredtbygde strøk hadde aldri reist utenfor Europa (mot 54% i storbyer), 75% hadde aldri vært på sydentur (mot 49% i storbyer), og mens 45% av storbyboerne reiste bort i helgen minst en gang i måneden, gjorde bare 26% av folk på landsbygda det samme. De regionale forskjellene var ikke så store, men folk i Oslo-området reiste mest og folk i Nord-Norge minst.

Å besøke museer og utstillinger var (ikke uventet) langt vanligere i byer enn i spredtbygde strøk. Mens bare 9% av beboere i spredtbygde strøk besøkte museer eller utstillinger mer enn fire ganger i året, så var andelen i storbyer den firedobbelte. 15% av befolkningen i storbyer gikk aldri på utstilling eller museum, mens den tilsvarende andelen på bygdene var over dobbelt så høy. Hyppige besøk på kulturarenaer inspirerte også storbyboere til å skrive private brev. 58% skrev mer enn fire brev i året (mot 32% i spredtbygde strøk) og bare 10% oppga at de aldri skrev brev (mot 20% i spredtbygde strøk). Tipping og kjøp gjennom postordrefirma var derimot mer utbredt på bygdene.

Denne korte gjennomgangen av hva folk gjør i fritiden, bekrefter vanlige forestillinger om at storbyboere oftere enn andre er på reisefot, utøver mere sport innenfor flere idrettsgrener, og oftere oppsøker steder hvor kunst og kunstinteresserte viser seg fram. Folk i storbyer er mer bevisste sin bruk av tid, og det er viktigere for dem å fylle sin fritid med meningsfulle, uttrykksfulle og opplevelsesfylte aktiviteter. I spredtbygde strøk er fritidens valgmuligheter mindre, samtidig som folk er mindre opptatte av at fri tid må omsettes i bestemte aktiviteter. Den enkeltes rolle og status er der klarere definert og fritiden blir da mindre viktig for å uttrykke hvem man er.

Storbyboeres høyere aktivitetsnivå i fritiden støtter tilsynelatende teorier om den urbane livsstil som et jag etter nye stimuli og tilfredsstillelser. Men dette er selvsagt for enkelt. Undersøkelser av hvordan og med hvem byboere

---

¹¹Denne lave utbredelsen er utvilsomt også med på å vedlikeholde elitepreget. Alpint regnes derimot ikke lenger som fornemt, i takt med denne idrettsgrenens økte utbredelse. Men i alpinbakkene kan man i dag observere en rekke konkurrerende kulturer, med f.eks. telemarkstil og vadmøl som en nostalgisk, men samtidig moderne og dyrkjøpt, protest mot den mellomeuropeiske alpinkultur i fargerike kjøredresser, briller og hansker av riktig merke. Bourdieu (1984:211-12) beskriver hvordan også tennis uttrykker totalt forskjellig sosial mening alt etter hvilken kontekst spillet foregår innenfor.

utøver sine fritidsaktiviteter, ville trolig vise hvordan deres fritidsaktiviteter også inneholder viktige sosiale fellesskapsfunksjoner. Et hektisk fritidsprogram kan derfor også bety et mer differensiert og intenst sosialt liv.¹² Mindre tid hjemme i familien og i nærmiljøet betyr ikke uten videre mindre sosial tilhørighet og oppløste fellesskap.

Musikk. Som med fritidsaktiviteter, er også forbruk av ulike typer musikk med på å forme ulike delkulturer med sosiale kjennetegn forskjellig fra hverandre. Og med den voldsomme økningen i antallet private lytte- og avspillingsapparater, som bare kan måle seg med veksten i den internasjonale musikkindustrien, har valgmulighetene innenfor musikkens verden antatt dimensjoner bare de færreste har oversikt over.¹³ Musikksmak følger andre grenser enn de nasjonale. Og særlig innenfor populær- og rockemusikken har de ulike sjangre et internasjonalt publikum. Verden over spilles de samme slagere på diskoteker og i musikkanaler.

Monitor-undersøkelsen bekrefter forestillingen om at musikk er viktig for nordmenn. Undersøkelsen bekrefter også at det er store by-land forskjeller når det gjelder musikksmak. Men hvilke typer musikk er populære? Og hvor bor de som liker hva? I tabell seks går det fram hvor stor andel av de spurte i storbyer og i spredtbygde strøk som anga at de liker å høre på ulike musikktyper.

Tabell 6: Andel i storbyer og spredtbygde strøk som liker å høre ulike musikktyper, (%).

	Storby	Spredtbygde
Klassisk musikk	57	20
Gammaldans, Trekkspill	12	47
Jazz, Blues	51	17
Country & Western	26	56
Popmusikk, Rock	76	50
Viser, Ballader	48	35
Lett underholdningsmusikk	39	48
Religiøs musikk, Gospel	18	24
Folkemusikk	19	20

Tallene viser at den "samlete musikkinteressen" er nesten like høy i spredtbygde strøk som i storbyer. Men i storbyer er det noen musikkjangre som blir likt av de fleste, mens andre er svært mislikte (64 prosentpoeng mellom

¹²Med unntak kanskje for det norske friluftslivet, som på mange måter har som sitt ideal en kontemplativ tilbaketrekning fra folk og urbant mas.

¹³Lydene fra bærbare "walkman" på offentlige steder kan oppfattes som den moderne kroppslukt eierne omgir seg med for andre å snuse på med ørene.

den mest og minst likte sjanger). I spredtbygde strøk er derimot musikksmaken jevnere fordelt på sjangrene uten så høye og lave skårer (39 prosentpoeng mellom ytterpunktene). Det tyder på at mange byboere har et mer lidenskapelig forhold til musikk, mens flere på landsbygda kan lytte til det meste uten så sterke følelser. I lyttesituasjon svarer det for eksempel til forskjellen mellom å spille sin favoritt-CD alene hjemme i stua og å la radioen stå på mens man arbeider eller kjører bil.

Musikksmaken rundt om i landet varierte mest innenfor klassisk musikk, gammaldans/trekkspill, jazz/blues, country & western og pop/rock.¹⁴ For disse musikktypene dannet dessuten storbyer og spredtbygde strøk ytterpunktene, mens andre bostedstyper fordelte seg i mellom etter graden av urbanitet. Pop og rock var godt likt begge steder.¹⁵ De andre fire sjangrene hadde omvendt smaksfortegn i storbyer og på landsbygda. Men hvorfor er klassisk musikk, blues og jazz typisk bymusikk, mens gammaldans, trekkspill, country & western derimot har den dominerende plassen i folks ører på landsbygda? En mulig forklaring skal her vise til stedsforskjeller i befolkningsmengde og befolkningkonsentrasjon, i musikkens distribusjon, i smaksdanningsprosesser og i de sosiale sammenhenger hvor musikk brukes.

Det at folk i spredtbygde strøk er få og bor spredt, påvirker distribusjonen av musikk. Musikk kan lyttes til gjennom trådløse medier (radio og TV), på private avspillingsapparater (stereo og bilstereo), på utesteder (kafèer og dansesteder) og som levende musikk (konsert og dans). Men vilkårene for å lytte er ganske forskjellige i by og land.

Norsk kringkastingpolitikk har hatt som mål å oppheve geografiske forskjeller, og så lenge NRK var alene på markedet kunne man høre og se det samme over hele landet. Med private radiostasjoner og satelittfjernsyn er dette endret. Og på tross av mange parabolantenner i Bygde-Norge, er det i byene at tilbudet på slike nye musikkmedier er størst.

Enda mer markert er forskjellene i tilbudet av musikk til private stereo- og bilstereoanlegg. I storbyer finnes det spesialforretninger for de fleste musikksjangre og for spesialiteter innenfor sjangrene, og et stort utvalg i nye og brukte plater, kassetter og CD-er. Musikkjøpere i spredtbygde strøk er derimot

---

¹⁴Slike musikkategorier er likevel svært grove og dekker over vesentlige interne variasjoner (Bourdieu 1984). Det er trolig større kulturforskjeller mellom en som foretrekker Stravinskys operamusikk og en som foretrekker wienervalser av Strauss, enn det er mellom valsetilbederen og Carola-fans, hvor så de sistnevnte kulturelt igjen står milevidt fra publikum på en Iron Maiden konsert. Gjester går nå like gjerne til plate- og CD-samlingen som til bokhyllen for å danne seg et bilde av vertens kulturelle nivå.

¹⁵I alle strøk av landet var pop og rock den klart best likte musikkformen. To av tre nordmenn hører gjerne slik musikk. Pop- og rockemusikken startet opp som ungdomsprotest og motkultur til det etablerte og til foreldregenerasjonens idealer. Nå er musikkformen i det store og hele akseptert og lyttet til av de voksne. Hvis rock fremdeles betydde opprør, ville de færreste sosiale strukturer og politiske systemer ha overlevet.

til daglig henvist til et hjørne av dagligvareforretningen, videokiosken eller bensinstasjonen. Der kommer kassetter og CD-er fra sentrale grossister som et standardisert utvalg ferdig oppsatt i musikkstativer. I slike utvalg dominerer de mest kjente artistene og lettere musikk. Om ikke bygdefolks musikksmak direkte blir bestemt i byer, så blir hva de skal få kjøpe bestemt der.

Også innenfor den levende musikken er det store forskjeller mellom by og land. Og igjen går forskjellene på størrelsen og variasjonen i musikktilbudet. For ikke bare er det langt færre levende konserter på landsbygda, men de som holdes uten offentlig støtte er dessuten avhengige av å nå et bredt publikum for å gå med overskudd. Det betyr vanligvis danseorkestre med et variert repertoar av kjente slagere, mens konserter med originalmusikk er sjeldnere. Klassisk musikk er konsertmusikken framfor noe. Men selv om rikskonsertenes turnèer forsøker å spre klassisk musikksmak utover landet, er det likevel i byenes konsertsaler at forbildene for den "dannete" musikkultur blir skapt.

Alle disse forskjellene mellom by og land slår likevel forskjellig ut for ulike typer musikk. Viser, ballader, pop og lett underholdningsmusikk er letthørt musikk som trenger gjennom de nevnte distribusjonsbarrierer på landsbygda. Slike musikkformer har derfor ganske lik popularitet over hele landet.

Jazz, blues og klassisk musikk er derimot vanskeligere tilgjengelig og krever ofte bestemte forkunnskaper for å få fullt utbytte. Kjennerne av slik musikk og av bestemte kunstnere utvikler gjerne delkulturer og sosiale grupper med kjennetegn forskjellig fra andres. Slike grupper er det sjeldnere plass for på landsbygda, der de sosiale strukturer er mer gjennomsluttede og der det å være for opptatt av noe (f.eks. spesiell musikk) er stigmatiserende. Subkulturer og sosial heterogenitet er derimot et av bylivets kjennetegn. For byboeren er slik subkulturtilhørighet ofte identitetsbyggende og en nødvendig erstatning for lokale sosiale fellesskap som har gått tapt i urbaniseringsprosessen.

Gammeldans, trekkspill og country & western er de musikkformene som enklest lar seg plassere i et by-land perspektiv. Dette er musikk med klare antiurbane verdier, og med tekster som ofte beskriver lykke, kjærlighet, barndom, fellesskap, natur, arbeidsglede osv., som har gått tapt i takt med samfunnets urbanisering og modernisering. Gammeldans og trekkspill er dessuten et viktig forbindelsesledd til norsk bondekultur. Dette er musikkformer bygdefolk identifiserer seg med. For storbyboere representerer slik musikk livsformer som det passer dårlig å leve ut i byen.

All musikk er bærer av myter og fiksjoner. Musikk er også blitt en viktig uttrykksform og et livsstilsymbol. Store variasjoner i musikksmak mellom by og land antyder derfor noe om ennå utforskete forskjeller i virkelighetsoppfatning, livsstil og kultur langs by-land dimensjonen.

Mat. Mens fritidsaktiviteter og musikkforbruk i stor grad bygger på frivillighet, inneholder matforbruk og matvaner et element av fysiologisk nødvendighet. Men denne forskjellen er ikke av stor betydning, for i vårt samfunn (som i de fleste andre) har alt som hører mat til et sterkt kulturelt preg. Vi må rett nok ha mat for å overleve, men våre konkrete matvaner er bare et sett med handlinger blant et utall av mulige matvaner. Lèvi-Strauss (1979) sier at studiet av mat og matvaner gir det beste utgangspunkt for forståelsen av et samfunns kultur.

Finnes det da by-land forskjeller når det gjelder matkultur? Her følger noen antydninger om dette slik de kan leses ut av resultatene fra Monitorundersøkelsen.

De spurte ble først presentert for en rekke påstander omkring mat og matvaner, påstander de skulle si seg enige eller uenige i langs en femdelte skala. Dette var påstander som bl.a. vurderte betydningen av sunn mat, norske mattradisjoner, tidsforbruk ved matlaging, pris versus kvalitet og forberedelser for middagsgjester. På et slikt generelt nivå om holdninger til mat og måltider, viste det seg å være stor nasjonal samstemthet og små by-land forskjeller. Dette vitner om en i store trekk felles matkultur når det gjelder synet på matens sosiale betydning og dens symbolske plass i livet.

Bare på påstanden "Jeg liker utenlandsk mat" var det nevneverdige avvik. 58% av storbyboerne sa seg helt enig i påstanden (mot 18% i spredtbygde strøk) og 30% av folk i spredtbygde strøk sa seg helt eller delvis uenig (mot 9% i storbyer). Utenlandsk mat og matskikker kommer først til byene, faller der i smak også hos innfødte nordmenn (ofte gjennom besøk på rimelige restauranter), men har (foreløpig?) i liten grad spredd seg utover på landsbygda.

Denne "treghet" (eller ønske om å holde på det kjente) kom også tydelig fram når de spurte anga sitt forbruk av ulike typer matvarer. Omlag 25% av folk i storbyer brukte f.eks. ris, hvitløk og olivenolje oftere enn en gang i uka (mot 4-8% av folk i spredtbygde strøk), mens knappe 30% aldri hadde spist disse matvarene (mot over halvparten av folk på landsbygda). Ikke overraskende forholdt det seg omvendt med mange tradisjonelt norske matvarer, i det 53% av folk i spredtbygde strøk spiste kokte poteter hver dag (mot 14% i storbyer), 34% spiste surkål oftere enn to ganger i måneden (mot 11% i storbyer) og andelen i spredtbygde strøk som hver dag spiste hjemmebakkt brød (44%), hjemmelaget syltetøy (33%) og flatbrød (20%) var flere ganger høyere enn i storbyer.

De regionale forskjellene i forbruket av matvarer var ikke så store, med unntak for Oslo og Akershus som alltid skilte seg ut med spesielt høye og spesielt lave verdier. Det bør likevel bemerkes at for de fleste matvarer var forskjellene langt mindre enn for de som her er nevnt.

Før forbruk må de fleste matvarer kjøpes inn i en dagligvareforretning.

Det viste seg at folk i storbyer og i spredtbygde strøk la ulik vekt på egenskapene ved dagligvareforretninger. Størst var forskjellene når det gjaldt vektleggingen av lave priser, stort vareutvalg, gunstige åpningstider og god service/vennlig betjening. De tre første egenskapene ble klart vurdert høyest av storbyboere, mens den siste egenskapen ble satt høyest av folk på landsbygda.¹⁶

Dette styrker argumentet om at dagligvarebutikkene på landsbygda er viktige sosiale møtesteder, der kundene ønsker å gjenkjenne, og selv bli gjenkjent av, en betjening som fungerer som nødvendige formidlere av lokal informasjon. Nærbutikker er derimot i ferd med å bli historie i de store byene (om ikke utenlandske kjøpmenn klarer å holde liv i tradisjonen). Å handle inn matvarer er der mer en målrettet handling blant fremmede, der friheten til å komme når det passer kunden og til å velge i et stort vareutvalg er viktigere. At storbyboerne også er de som mest nøye vurderer prisene, forundrer ingen som har lest Simmels (1902) essay om storbyboeres beregnende, rasjonelle handlinger.

Alt i alt bekrefter dette noen tilvante forestillinger om forskjellig matkultur i byene og på landet. Men forskjellene går i dag lite på holdninger til måltider og matlaging, og mer på forbruket av ulike matvarer og på de sosiale rammene rundt innkjøp og tilberedelse. Det er fortsatt dekning for å si at tradisjonelle norske matvaner har sterkest fotfeste på landsbygda.

Urbanism and ruralism revisited; eller by- og bygdeliv med nye øyne?

Etter denne gjennomgangen av holdnings-, verdi- og handlingsmønstre i storbyer og på landet, kan vi igjen vende tilbake til spørsmålet om det eksisterer ulik livsstil og kultur i urbane og rurale strøk. For seksti år siden var de sosiologiske svarene entydig bekreftende (Simmel 1902, Sorokin og Zimmerman 1929, Wirth 1938, Redfield 1947). Fra sekstitallet og fram til i dag har sosiologien derimot mer vært opptatt av å avdekke hvordan forskjellene mellom by og land har forsvunnet. Pahls (1968:293) avvisning av den fysisk-geografiske dimensjon var samtidig en avvisning av det urbane og det rurale som meningsfulle sosiologiske kategorier: "Any attempt to tie particular patterns of social relationships to specific geographical milieux is a singularly fruitless exercise."

Det er likevel en del som tyder på at utviklingen av den vitenskapelige forståelsesramme faktisk har gått fortere enn utviklingen i samfunnet, slik at begrepene urbant og ruralt, by og land noe overilet har blitt forkastet. Monitor-

---

¹⁶Svarene fra folk i forsteder til storbyer bekrefter kjøpevaneeundersøkelser, ved at folk i forsteder var den gruppen som sterkest vektla at matbutikken var lokalisert i et kjøpesenter og at parkeringsmulighetene var gode (Pløger 1991).

undersøkelsen bekrefter det vanlige mennesker lenge har visst; nemlig at det fortsatt er vesentlige forskjeller i levesett mellom urbane og rurale strøk.

Men selv uten funn av statistisk signifikante forskjeller ville by og land kunne være meningsfulle, kulturelle kategorier. Cohen (1985) viser for eksempel hvordan identitet og selvforståelse i stadig større grad bygges opp omkring tilhørighet til symbolske steder og lokalsamfunn. Mange sosio-kulturelle forskjeller mellom by og land har nok forsvunnet. Men folks forestillinger om sitt hjemsted i kontrast til andre bosteder rekonstrueres kontinuerlig, og uten nødvendigvis å svekkes fordi om forskjellene mellom ulike steder i landet faktisk er blitt mindre. Dette bekreftes også av Bells (1992) studier av stedsforståelse i en engelsk landsby utenfor London, der innbyggerne insisterte på sin rurale tilhørighet tross landsbyens gjennomurbanisering de siste tredve årene. Også Hompland (1984) påpeker hvordan beboere i drabantbyer og bygdebyer har ulik selvforståelse, tross deres overveiende identitetske sosiale kjennetegn og livsløp.

Det er likevel ikke noen entydige og enkle bilder av by- og bygdekultur som tegner seg ut fra Monitor-undersøkelsen. Det synes å være flere parallelle prosesser som pågår samtidig og som peker i noe ulike retninger.

For det første kan vi i dag registrere mer urbane bostedspreferanser i alle grupper av befolkningen enn for tjuefem år siden. Dette faller sammen med utviklingen av det faktiske bosettingsmønsteret med stadig flere bosatte i tettbygde strøk. Men det er likevel langt igjen til de trendframskrivninger på sekstitallet som viste at hele befolkningen kom til å bo i storbyer (Rasmussen 1974). For mer urbane bostedspreferanser betyr i alle fall ikke at nordmenn flest ønsker å bosette seg i sentrumsnære områder. Med urbanitet kan her i høyden forstås villa- og småhusstrøk i stedenes utkanter, altså en form for suburbanisering. Og livsstilen i slike områder har lite til felles med hva man vanligvis forbinder med urban kultur (Gans 1968, Hompland 1984, Mortensen 1988).

For det andre viser Monitor-undersøkelsen at det i dag på svært mange områder er liten forskjell mellom folk i byer og i spredtbygde strøk. Dette støtter Gullestads (1989) arbeid med å avdekke kulturelle trekk og kjernesymboler felles for hele befolkningen. Også begrepet lokal nasjonalisering er beskrivende for hvordan folk og steder over hele landet stadig blir mer lik hverandre (Hompland 1984). Vi er langt på vei også kulturelt sett blitt en nasjon der forståelsesrammer for sentrale områder av livet og hverdagen er den samme om du bor i by eller på landet, på Østlandet, Vestlandet eller i Nord-Norge.

Men for det tredje avdekker Monitor-undersøkelsen også betydelige holdnings- og forbruksforskjeller langs by-land dimensjonen. Parallelt med

utviklingen av felleskulturelle trekk, er det likevel et grunnlag for å forfølge hypotesen om ulike bostedskulturer (Berge 1991). Som vi har sett, gjenspeiler noen av forskjellene hva sosiologer fant for over seksti år siden, mens andre forskjeller er nye og vitner om fundamentale endringsprosesser både i byer og i rurale strøk.

Wirth (1938) definerte engang byer som store, tette og permanente bosettinger med en sosial heterogen befolkning. Indirekte definerte han da også landsbygda som små og spredte bosettinger med relativt homogen befolkning. Disse definisjonene danner så utgangspunktet for beskrivelsene av urbant liv og kultur til forskjell fra bygdeliv. Men ingen av de to definisjonene synes i dag fullt ut dekkende.

Landsbygdas bosettinger er fysisk sett fortsatt mindre og mer spredt enn byer. Men alle transportmidler og kommunikasjonsmedier har fundamentalt endret betydningen av avstander og tid. Selv de mest avsidesliggende strøk har tilgang på den samme informasjon til samme tid som folk i byer, og med privatbil kan de fleste innen få timer nå en befolkningsmengde større enn mange norske byer. Heller ikke sosial homogenitet er lenger særlig dekkende for befolkningen på landsbygda. Rett nok er arbeidsspesialiseringen der mindre enn i byer, men heterogenitet skapes i dag like mye av aktiviteter utenfor arbeidslivet (Bourdieu 1984). Det finnes knapt noen homogen bygdekultur eller noen samling regionale bygdekulturer, bare rester av skikker og tradisjoner som helst vises fram ved symbolske anledninger. Selvsagt finnes sosial homogenitet og avgrensede gruppekulturer, men de lar seg vanskelig plassere inn i et enkelt by-land skjema.

Byers størrelse og tetthet skiller dem fysisk fra landsbygda. Og for en del arealbrukstilknyttete fenomener vil dette gi vesentlige kulturforskjeller (Berge 1986). Men ofte glemmes det at heller ikke byer har en enhetlig morfologi og at store deler av norske byer ikke er særlig "bymessige". Utenfor sentrumsområdene er verken tettheten eller den sosiale heterogeniteten vesentlig større enn i boligfelt på rurale tettsteder.

Men i tillegg til å være begreper som betegner sosialt liv innenfor ulike geografiske rammer, kan det urbane og det rurale brukes for å betegne ulike handlingssituasjoner som man i hverdagen gjennomlever uansett sted. Det urbane og rurale gjøres da ikke til stedsavhengige men til situasjonsavhengige begreper, og ethvert sted og ethvert livsløp vil da romme aspekter av begge formene (og mange mellomformer). De rent urbane og rurale steder vil bare være imaginære ytterpunkter.

Hverdagen kan dermed for de aller fleste beskrives som en strøm av møter med nye handlingssituasjoner med ulik grad og ulike blandinger av

urbanitet/ruralitet; frokostbordets intimitet samtidig med morgenavisen og radioens verdensnyheter, på overfylt forstadsbane i snakk med naboen, arbeidskamerater, forretningsavtaler og betaling med plastkort, valget mellom sydamerikanske, israelske eller spanske grønnsaker på supermarkedet og en pose Ringerikspoteter, dugnad på lekeplassen, møte i det lokale "Nei til EF" laget, hjemmekos og peisild foran TV'n med tjuto satelittkanaler.

En slik forståelse av det urbane og rurale minner om den bruken av begrepene "Gemeinschaft" og "Gesellschaft" som Otnes (1991) argumenterer for. Han viser hvordan begge disse fellesskapsformene finnes i alle sosiale situasjoner. Men framfor noe så gir det urbanitet og ruralitet en sosial og ikke en geografisk basis. Begrepene blir dermed dynamiske, og fanger lettere opp de hurtige vekslingene mellom ulike handlingssituasjoner som uansett sted kjennetegner moderne samfunnsliv.

Slik Østerberg (1990) snakker om byer som fortetninger i landskapet, kan man således også snakke om mer eller mindre permanente fortetninger av urbane handlingssituasjoner. Sammenholder man disse to "fortetningsformene", vil de på noen områder overlappe hverandre, men på andre ikke.

Monitor-undersøkelsen har vist at det fortsatt finnes kulturforskjeller mellom folk i storbyer og på landet. Men undersøkelsen viste også mange likhetstrekk og antyder dermed at den tradisjonelle bruken av by- og landbegreper forklarer mindre enn tidligere. For samfunnsvitenskapene blir det et kontinuerlig prosjekt å gi disse begrepene et meningsinnhold som best mulig fanger inn reelle forskjeller og forandringer. For uansett lar by og land seg ikke viske ut av folks bevissthet.